

Studier over Ælnods skrift om Knud den hellige.

Af

Hans Olrik.

a) Ælnods personlighed og stil.

Vi véd ikke andet om Ælnod end hvad vi kan læse os til i det skrift, han har udarbejdet om Knud den helliges liv, død og skrinlæggelse. Af dette skrift fremgår det, at han var fra Canterbury, og at han havde været 24 år i Danmark, da han skrev sin helgenkrønike. Dette forfatterskab falder inden foråret 1124; biskop Arnold af Roskilde omtales nemlig som endnu levende, men han døde 24. Maj 1124. Den højtidelige skrinlæggelse af Knuds legeme i foråret 1101 ses Ælnod at have overværet, hvorimod han ikke har været öjenvidne til den første skrinlæggelse i Påsken 1095. Mellem disse to år, altså i Erik Ejegods kongetid, må han være kommen til vort land.

Hvad der har bevirket, at Ælnod skiftede fædreland, står ikke ret klart. Rigsarkivar A. D. Jørgensen har udtalt den formodning, at hans komme til Danmark står i forbindelse med Erik Ejegods møde med Anselm af Canterbury i Bari 1098: i sin iver for kirkens fremme i Norden skulde den landflygtige ærkebisp have bragt

det offer at afstå kong Erik en af sine klerke¹). Så fristende denne gisning end er, kan den dog ikke kaldes berettiget. For det første vilde det være næsten utænkeligt, at Ælnod ikke med et ord skulde mindes Erik Ejegods Romafærd, når den havde fået så indgribende betydning for hans eget liv; men på dette punkt er han tavs, han nøjes med at omtale den sendefærd, kong Erik lod udgå til pave Paschalis II. En anden og vægtigere grund lader sig dernæst rejse mod gisningen. Munken Eadmers skrifter viser os nemlig, at den landflygtige ærkebiskop Anselm af frygt for det antigregorianske partis efterstræbelser kom til Italien forklædt som munk, kun fulgt af to ledsagere, munken Balduin, der havde været hans højre hånd og derfor allerede 1095 var udjagen af kong Vilhelm II, og selve Eadmer, som har skildret deres mærkelige rejse²). Der bliver således ikke plads til Ælnod i Anselms følge.

Spørger man, hvorledes Ælnod da kan være kommen hertil, må man kaste et blik på de andenstedsfra kendte forbindelser mellem England og Danmark i Erik Ejegods tid. Vi véd, at kong Erik allerede i begyndelsen af sin styrelse hentede munke fra Evesham til Odense, uden at vi for øvrigt kan sige, hvorledes han netop er kommen i berøring med dette engelske kloster. Denne forbindelse kan imidlertid ikke fuldtud forklare os Ælnods komme hertil, da han dog næppe kan være udgået fra Evesham. I så fald måtte han have nævnt sig som munk fra dette kloster og kunde ikke have nøjedes

¹) A. D. Jørgensen, Den nordiske kirkes grundlæggelse, s. 879.

²) Eadmer, *Historia novorum in Anglia II*; *De vita et conversatione Anselmi archiepiscopi II*, 28 (ed. M. Rule, London 1884, s. 95. 389).

med at omtale sin fødsel i Canterbury. — Imidlertid har der mellem de to lande tillige været kirkeligt samkvem af anden art. Anselm af Canterbury skriver i alt fald i sit lykønskingsbrev til ærkebiskop Asser: „Jeg beder Eders hellighed, at I med Eders hellige nidkærhed vil rense det land [ø: Danmark] for frafaldne klerke, så at ikke nogen fremmed dér får noget kirkeligt embede; thi det hænder, at folk, som er afviste af deres egne bisper, går did og på fordømmelig vis opnår indvielse til forskellige embeder“¹⁾. Anselm taler her af erfaring, og sagen vedrører ham tydelig nok personlig. Den daværende europæiske kirkespaltning er ganske vist til dels baggrunden for hans anke; men det er meget sandsynligt, at der mellem de forløbne klerke i Danmark også har været Angelsaksere, som delte den nationale uvilje mod de normanniske erobrere og derved blev modstandere af den nye engelske kirkeretning med dens romerske tugt og lovmæssighed. I så henseende stod den angelsaksiske præstestand nemlig ikke enig; nogle sluttede sig straks til den kirkelighed, Normannerne indførte fra fastlandet, andre så den kun som et led i de fremmedes åg. Ælnod, der i høj grad nærrede angelsaksisk nationalfølelse, har stået på de uforsonlige klerkes side. Harne mod erobrerne har da rimeligvis drevet ham til at forlade sit fædreland.

Hvilken stilling har Ælnod indtaget her i Danmark? Den tidligere gængse opfattelse, at han skulde have tilhørt munkelaget i Odense, er bleven afvist af rigsarkivar A. D. Jørgensen med den begrundelse, at Ælnod i sin omtale af Knudsbrødrene synes at stille sig selv udenfor

¹⁾ Liljegren, *Diplomatarium Suecanum* I 44.

dem; i steden for fremhæves det som sandsynligst, at han har været knyttet til kong Nils, hvem han tilegnede sit skrift, og haft plads blandt hans kapellaner.

Det må nu ganske vist indrømmes, at Ælnod aldrig betegner sig selv med ordet „munk“, men kalder sig „den ringeste af præsterne“¹⁾; og nogle af de steder, hvor Ælnod omtaler Odensemunkene, kunde virkelig i og for sig lade læseren formode, at den engelske klerk ikke hørte hjemme blandt dem. Men der er imidlertid andre steder, der afgjort viser, at Ælnod har været knyttet til Odense kirke. Fremfor alt siger han i forordet, at han har udarbejdet sit skrift med ivrig understøttelse af munkene, som tjener Jesus Kristus og den herlige sejrherre (∴ Hellig Knud) *på samme sted som han selv*²⁾. I et vers, hvor han taler om Knuds helligdom, siger han ligeledes³⁾:

Mængden strømmer *herhid, her* fromme glæder den nyder.

Har Ælnod altså sikkert hørt hjemme i Odense, må man også antage, at han har hørt til Knudsbrødrene, hvor påfaldende det end er, at han ikke selv kalder sig munk. Kun hvis han har været i St. Knuds kloster, forstår man hans indtrængende bøn til kong Nils om at

¹⁾ S. r. D. III 328. 389.

²⁾ Sed quæ de gestis religiosi principis agnovi, religiosi habitus viris, Jesu Christo *ibidem* insigniqve triumphatori deservientibus, obnixè suffragantibus, posterum memoriæ apicibus contradidi (S. r. D. III 329). — Så vel her som senere henviser jeg tillige til min oversættelse af Ælnod (i „Helgenlevneder“, 1893), der helt igennem har været underkastet et indgående gennemsyn af sprogmændene professor dr. M. Cl. Gertz og fhv. rektor H. H. Lefolii.

³⁾ S. r. D. III 361: *Confluit huc* populus, habet *hic* pia gaudia vulgus.

støtte klosterets munke¹). Men her må vi lægge mærke til de ord, hvormed han slutter: „Lad os i vor svaghed holdes oppe ved håbet om Guds barmhjertighed og ved hjælp af den kongelige støtte!“ Her taler Ælnod ikke særlig om sin egen person, så meget mindre, som han ellers i forordet ligesom i efterskriften bestandig bruger „jeg“ og ikke „vi“ om sig selv; som det fremgår af sammenhængen, taler han om hele det samfund, han tilhører. Når Ælnod da ved omtalen af Knuds skrinlæggelse siger: „Vi syndere så med egne øjne den salige martyrs dyrebare relikvier“²), må han, i det mindste først og fremmest, have tænkt på de forsamlede Knudsbrødre. Således vidner hans eget skrift om, at han har været præsteviet munk i Odense; han har søgt til det sted i Danmark, hvor han traf landsmænd.

Om sine forhold i Danmark giver Ælnod for øvrigt yderst sparsomme oplysninger; han berører egentlig kun, hvad han har døjet af modgang og avind. I efterskriften klager han i mere almindelige udtryk, men i forordet udtaler han sig lidt bestemtere: Når han nu vover sig i lag med så stort et værk, venter han, at „den bidske dadlelysts syge“, som nu og da rejser sig imod ham, vil flamme op i lys lue. Straks derefter siger han: „Lad hanen, der spankulerer om i gården og oppe under tjald lader sin skingrende galen klinge gennem luften, stolt gå forbi spidsmusen, der tumler sig i sin krukke, og lad den hellere med sine hvasse sporer give sig i kast med sine ligemænd!“ Disse ord tager næppe sigte på læsernes kritik i al almindelighed, men tyder snarest på

¹) Slutningen af forordet: S. r. D. III 330.

²) S. r. D. III 387 f. Læsemåden i håndskriftet fra Ter Doest må foretrækkes.

uvenskab med en højere stillet klerk, af hvem han ser sig forfulgt ved alle lejligheder, trolig nok også ved tidligere forfatterskab. Hvem denne mand har været, er det umuligt at danne sig nogen sikker forestilling om. Den tanke kunde måske opstå, at der sigtedes til selve ærkebiskop Asser: i henhold til Anselms formaning kunde han have søgt at få den fremmede klerk ud af landet, nærmest ved at fortrædige ham, hvor der frembød sig lejlighed. Men da Ælnod hørte til et munkesamfund, der var grundlagt af Englændere og rimeligvis havde yderst lidt med ærkebispen at gøre, er en sådan formodning dog lidet sandsynlig.

Det følger af sig selv, at Ælnod under sit lange ophold i Danmark har lært det danske tungemål. Hans tydninger af danske stedsnavne godtgør det tilfulde, samtidig med at de viser, at han dog er den fremmede mand; ingen indfødt vilde finde på at give sådanne sproglige forklaringer¹⁾. Trods sit gode kendskab til Dansk kan Ælnod dog komme til at sammenblende det med sit eget modersmål. Blandt forklaringerne af byen Viborgs navn forekommer også den, at første del er „Vig“ (angelsaksisk wig), der svarer til det gammel danske „ví“; men medens det danske ord kun betyder en helligdom, et indviet sted, betyder det oldengelske ord tillige gudebilledet på sådant et sted, og herudfra giver Ælnod ikke blot tydningen „offerbjærg“, der passer på begge mål, men udleder tillige navnet fra en „afgud Vig“ der på stedet.

Har Ælnod nu også helt følt sig hjemme i det land,

¹⁾ Også Robert af Elgin har i sit „Knud Lavards levned“ haft forklaring af flere danske stedsnavne, som vi kan se det af Vedels uddrag af skriftet.

som var blevet hans andet fædreland? Svaret må lyde: nej. Stadig omtaler han de danske som et fremmed folk, og skönt han tilegner den danske konge sit værk, er hans dom over Danskerne i det hele dog såre ugunstig. Han kalder dem det hårdeste, trodsigste og grumeste folk, og det ikke blot på grund af Knud den helliges drab, men også fordi kristen sæd og skik ikke har kunnet bryde nedarvede vedtægter og love, hvorved troen efter hans opfattelse kun bliver overfladisk¹⁾. For den engelske klerk er de danske altså ikke blot et fremmed, men også et usympatetisk, i flere måder barbarisk folk. Det er England, der stadig har hans hjerte. Hans stolthed er det at tilhøre Angelsakserne, „det ædleste folk“²⁾. Derimod hader han Normannerne, disse „Francigenæ“ eller „Romani“, som han kalder dem efter deres land og deres tungemål³⁾, og han fordømmer deres magt over England. Skönt Knud den helliges tog imod dem ikke blev til noget, og der var gået lang tid hen siden da, har han dog ikke opgivet håbet om, at Gud ved et andet middel vil straffe dem og uddrive dem af det herlige land, de har tilranet sig⁴⁾.

Ælnods skrift viser ham i besiddelse af stærk religiøsitet, parret med en vis selvfølelse, men røber tillige hans fremskredne åndsdannelse. Denne dannelse er

¹⁾ Jfr. særlig S. r. D. III 329. 344 f. 370 f.

²⁾ S. r. D. III 331. 346. 348.

³⁾ Ælnod undgår navnet Normanner. Kun ét sted kalder han dem „de sydlige Normanner“, tydelig nok i modsætning til Nordmændene, der også på Latin kaldtes „Normanni“ (S. r. D. III 331). Når han ellers kalder dem Romani og Francigenæ, er det derfor uden tvivl for ikke at sammenblende dem med Nordmændene.

⁴⁾ S. r. D. III 348.

imidlertid på ret ejendommelig vis sammensat af nordiske og boglig-kirkelige bestanddele.

I Danmark har han lyttet til de folkelige sagn: han har ladet sig fortælle, at Hedeby havde sit navn af en dronning Hede, som vi også kender fra Bråvallakvadet og fortællingen hos Sakse; ligeledes har han fået underretning om, at Börglums navn hidrørte fra en dronning „Burlina“, om hvem der altså også har været sagn i omløb. Han har nøje sat sig ind i danske forhold, så at han kender de egne og beliggenheden af de byer, han nævner. Han har spurgt, fra hvilken tid de danske har været kristne, og har til svar fået fortællingen om Poppo's jærnbjærd og dens følger, som han optegner i sit værk. Det må også være her i Norden, han har hørt om sin landsmand Eskils martyrdød blandt de hedenske Svear¹⁾. Alt i alt viser disse træk, at den fremmede klerk trods sin uvilje mod, hvad der ikke var præget af den kristelige kultur, har levet sig ind i Danmarks forhold og ladet sig belære også af det nordiske åndsliv.

Ælnods boglige dannelse har efter den tids forhold været betydelig. Som klerk kender han sin bibel; han anfører den idelig og, som det synes, allevegne efter hukommelsen. Derfor kan der også indsnige sig fejl. Han citerer således et sted af Begrædelsernes bog, som om det var af David, og et sted af Joel som et ord af Jeremja, ligesom han synes at gøre Salme 79, 1—3 til et sted af profeterne. I forordet taler han om, at Aron slog vand af klippen, mens han burde have skrevet Moses. Han anfører oftere stederne unøjagtig, og en

¹⁾ S. r. D. III 351. 356. 330 ff.

sammensmeltning af flere, helt forskellige skriftsteder kaldes „apostelens udsagn“¹⁾. Men netop i betragtning af, at han ikke slår skriftstederne efter, men bygger på sin hukommelse, kan man ikke sige andet, end at han i det hele har været bibelfast. Vedrørende skriftens udlægning bruger Ælnod selvfølgelig den tids allegoriske fortolkning. Men af de få steder, hvor dette kommer frem, lader det sig ikke afgøre, hvilken kommentar han har haft for sig. I efterskriften bruger han fortællingen om den barmhjertige Samaritan og tyder der herberget som „forligelse med Gud“. Den almindelige fortolkning af herberget var ellers siden Ambrosius's dage „kirken“; men i denne tydning ligger jo rigtignok Ælnods opfattelse indesluttet, og jeg tror ikke, at man af den grund skal tænke sig, at han har brugt andet end Wahlafrid Strabos glosser eller en anden gængs fortolkning. — Fremdeles har Ælnod kendt flere af klassikerne. I efterskriften hentyder han til Horats's oder III, 30, og i forordet omtaler han kampen mellem Hellener og Trojaner i sådanne udtryk, at de må være genklang af Vergils Æneide. Fra dette værk har han også sit kendskab til Priamos, der jævnstilles med Sven Estridsön, og til Agamemnon²⁾. Hans omtale af Hannibals grusomhed i Spanien og af Nero, der lod sin moder dræbe, stammer rimeligvis fra Orosius's verdenshistorie³⁾. Endvidere ses det af hans stil, at han har kendt Martianus Capella, måske også Boëthius's „De consolatione philosophiæ“.

¹⁾ S. r. D. III 373 (Begr. 4, 1). 375 (Joel, 1, 17). 370 (Salme 79, 1—3). 329 (Aron). 374. o. s. v.

²⁾ S. r. D. III 332. 370.

³⁾ S. r. D. III 370. Orosius, *Historiarum adversus paganos lib. IV, 12. VII, 7* (ed. Zangenmeister, Wien 1882, s. 244. 454).

Endelig har han læst sin store landsmand Bedas berømte skrift, „Anglerfolkets kirkehistorie“; selv henviser han til det, hvor han taler om Anglerfolkets oprindelse¹⁾. Alt i alt har han således en ikke ringe læsning.

Ælnods måde at skrive på er meget bred. Idelig afbryder han den historiske fortælling med betragtninger, overvejende af religiøs art, stundom prægede af patetisk deklamation, stundom røbende alvorlig selvbekendelse. Disse afbrydelser kommer nu og da med såre liden føje, særlig i slutningen af kap. 2 (efter udgaven i Script. rer. Dan.), hvor han tilsidst helt umotiveret forvilder sig hen i betragtninger over synd mod Helligånden. Ejendommeligt for Ælnods stil er hans forkærlighed for tveleddede, harmoniske, stundom rytmiske udtryk og for kunstige omskrivninger; i steden for at sige, at han har opholdt sig 24 år i Danmark, siger han, at han har været der 4 femår og 2 gange 2 til; om Knud den helliges lig siger han, at det lå i jorden i 2 gange 4 år og 3 gange 3 måneder, og ved omtalen af Knuds skrinlæggelse kalder han alteret „det livnærende måltids bord“. Mærkelig er også hans lyst til pludselig at slå over fra prosa til heksametre; så vidt går han endog, at han flere gange begynder en sætning i prosa og fortsætter på vers. Hans forbillede med hensyn til denne underlige skiften er Martianus Capella, som dog også nytter andre verse-mål foruden heksametret, og måske Boëthius. Denne sidste har dog i reglen kun versene i begyndelsen og slutningen af kapitlerne, mens Ælnod som sagt viser større uregelmæssighed. Ælnods vers må i det hele kaldes ret gode i deres bygning, på sine steder ikke

¹⁾ S. r. D. III 346.

uden poesi, men på andre steder kunstige og i reglen svulstige. Hans prosa kan være aldeles udtværet. Flere sideordnede sætninger udtrykker stundom nøjagtig samme tanke, så læseren må finde sig i kedsommelig marsch på stedet. Undertiden røber vor forfatter imidlertid ypperlig evne til at skildre malende og anskueligt. Således har han særlig haft held med sig i skildringen af flådens opbrud fra Vestervig; ligeledes er de bevægede scener fra Vendelboernes rejsning lykkedes ret godt for ham, om end fremstillingen ikke allevegne er helt klar. Man får således et levende indtryk af bøndernes rasen mod biskop Henrik, da han søger at stifte fred, og af den vilde tummel, da de overrumpler kongsgården Agersborg. Det blodige optrin i Albanskirken er også skildret på ret fængslende måde. Mangler Ælnods stil end ofte form, så savner den ikke farve.

b) Ælnods kilder. Forholdet til „*Historia martyrizationis*“.

Da Ælnod udarbejdede sin levnedstegning af Knud den hellige, havde der allerede i over en snes år foreligget et lille helgenskrift om den myrdede konge, „*Passio sancti Kanuti regis et martyris*“. Det fremtræder som en slags prædiken og er skrevet af en Odenseklerk, der måske næppe har været danskfødt. Affattelsestiden falder mellem 1095 og 1101; efter den foreløbige skrinlæggelse og inden den endelige altersættelse af Knuds relikvier. Snarest er det at henhøre til 1096 eller 1097, den nærmeste tid før Erik Ejegod drog til paven for at frembære sit ønske om Knuds kanonisation. Skriftet har ikke ringe værd for historiegransk-

ningen; i flere måder dømmer det godt om forholdene, men den kirkelige idealisering skinner dog allerede stærkt igennem.

Forholdet mellem dette lille skrift og Ælnods større værk er af stor interesse for vurderingen af det sidste. At Ælnod har haft den ældre Odenseklerks skrift for sig, er sikkert nok. Flere steder gör det i høj grad sandsynligt, et par steder godtgör det med vished. Som prøver kan anføres:

Passio (S. r. D. III 318).

Nam crevit in eo morum
prudentia cum juventutis gratia.

Sustentabat inopes ac refo-
vebat flebiles.

Ælnod.

Crescebat enim in eo morum
honestorum prudentia cum ve-
nustæ juventutis gratia (s. 342).

Famelicos fovebat et pau-
peres, . . . peregrinos at egentis
misericordiæ stipendiis susten-
tabat (s. 343).

Trods disse enkelte overensstemmelser er det imidlertid tydeligt, at Ælnod næsten helt gennemgående undgår at bruge de samme udtryk som „Passio“. Han omskriver de vendinger, han finder i det ældre skrift, og ynder at udvide og udsmykke sætningerne. Denne evne hos Ælnod til at kunne bevæge sig langs med sit kilde-skrifts udtryk mærker man mange steder. Selv ved Knuds død foran alteret, hvilken han i „Passio“ og Knuds gravskrift¹⁾ fandt skildret omtrent med de samme ord, vidste han at variere udtrykkene. Som de enkelte udtryk viser slægtskabet mellem de to kilder og dog tillige godtgör, at Ælnod skyer at afskrive „Passio“, således gælder dette forhold også i mange måder, når

¹⁾ Ælnods forhold til Knuds gravskrift skal senere blive omtalt.

man kaster et blik på anlæg og ordning af stoffet. På den ene side viser Ælnod sig i så henseende oftere påvirket af „Passio“; på den anden side vil man dog finde forskelligheder. Lad os tage et eksempel! Til Knuds forherligelse anfører „Passio“: a) han tog sig af de små og svage i samfundet; b) han støttede bisper og præster ved løfter og privilegier; c) han skænkede gaver til kirker og klostre. Nøjagtig den samme ordning af Knuds gode gerninger finder vi hos Ælnod. Men dog er der afvigelser. Særlig nævner Ælnod ikke således som „Passio“ de kirker, som i højest grad nød godt af Knuds gavmildhed. Vi kan også tage et andet eksempel: Straks efter at „Passio“s forfatter har fortalt om Knuds død, fremhæver han, at denne begivenhed ikke har sin lige, hverken i litteraturen eller folkets overlevering. Denne tanke griber Ælnod, men han udfører den på sin måde, i højstemte toner: andre folk har fundet sig i de værste tyranner, som Hannibal, Herodes og Nero; men det danske folk vilde ikke tåle den konge, der dog kun var dets velgører!

Det vil heraf fremgå, at Ælnod vel har brugt „Passio“, men meget frit, så at dette skrift ved sin udtryksmåde og form kun i ringe grad har været hans forbillede. Forskellen viser sig dog endnu større, når man ser på indholdet. Der kan ikke være tvivl om, at Ælnod ofte med velberåd hu har taget afstand fra den ældre Odenseklerk. Således ved omtalen af den foreløbige skrinlægning i foråret 1095. „Passio“ fortæller bredt om tre „store jærtegn“, der hændte ved denne lejlighed: ilden slukkedes straks, da den blev lagt på de hellige ben; vejret klarede op, da skrinlæggelsen fandt sted; og Olav Hunger, der blev hævet til konge, den gang Knud

den hellige blev lagt i graven, blev nu stedt til jorden, efter at Knud var tagen op af graven. Ælnod har sin kundskab om begivenheden fra „Passio“; men med sit videre og friere syn forsmår han at gå på jagt efter jærtegn og vrager derfor også den ældre Odenseklerks fremstilling. Jærtegnet med ilden omtaler han kun ganske kort som en ildprøve, der var rent selvfølgelig. Opklaringen af vejret er ham for godtkøbs; han tager det slet ikke med. Kun Olav Hungers død i samme år som Knuds skrinlæggelse fremhæves som underfuldt tegn på Knuds hellighed; her var det også ganske naturligt, at den troende sporede en højere styrelse.

Andre afvigelser hos Ælnod er endnu mere iøjnefaldende. „Passio“ vil vide, at Knud efter Haralds kongevalg blev fordreven af sine brødre; men Ælnod har en fremstilling af sagen, der går i helt anden retning. „Passio“ lader Knud ruste tog mod England, fordi han deri sér et middel til at genføde og hæve det danske folk. Denne idealiserende opfattelse, som hverken regner med Knuds ærgerrighed og kamplyst eller mindes de undertrykte Angelsakseres bøn, er dog Ælnod for unaturlig; han dvæler ved sine landsmænds tunge kår og bitre klager som den væsentligste grund til Knuds store forehavende. Forfatteren af „Passio“ går så vidt i forherligelse af sin helt, at han fremstiller Knuds volds handling mod Olav (Hunger) som en fortjenstlig gerning, der blev gjort for Olavs skyld, for at forbedre ham og fri ham fra vanry (!). Men Ælnod, der for øvrigt mangler meget i at bedømme Knuds færd overfor broderen på rette måde, prøver ikke på at opfatte fængslingen som hensynsfuldhed overfor Olav; han nøjes med i denne sag at berømme Knuds politiske skarpsyn og har der-

med altså fastslået, at Knud tog sigte på eget tarv. „Passio“ lader Knud under optrinnet i Odense kirke straks nedlægge våbnene; Ælnod lader ham først kæmpe mod fjendernes skarer.

Udbyttet af den hele lille undersøgelse om forholdet mellem de to skrifter bliver da dette: Ælnod har nyttet „Passio“, men på fri, overlegen måde. Han har meget stof, som ikke forekommer i „Passio“, og hvor dette ældre skrift er hans kilde, afviger han dog i reglen stærkt fra det både i udtryksmåde og i fremstilling af de enkelte begivenheder.

Som kilde har Ælnod endvidere haft gravskriften på den plade, der ved altersættelsen 1101 blev nedlagt i Knuds helgenskrin. Denne plade kom for dagen ved åbningen af skrinet i året 1582, og senere afskrev professor ved Odense gymnasium, Chr. Lund (født 1596, død 1672), dens indskrift. Efter den tid er pladen forsvunden, men indskriften var efterverdenen sikret ved et aftryk i Worms „Fasti Danici“ (efter Lunds afskrift?), der vel har sine mangler, især vedrørende læsningen af de faldne kongsmænds navne, men dog har stor betydning for fastsættelsen af den oprindelige tekst¹⁾. Ind-

¹⁾ Fasti Danici (1626) s. 20; i udgaven fra 1643 (s. 29 f.) er tilføjet en sammenligning mellem gravpladens indskrift og Ælnods gengivelse af den, således som man kendte den fra Huitfeldts udgave af Ælnod. Om Lunds afskrift se Bircherods note til Westphalens Monumenta IV, sp. 1438. At verset og prosastykket ikke begge skulde have haft deres plads i skrinet og på en og samme plade, er hævdet af justitsråd Herbst (Helgenskrinene i St. Knuds kirke i Odense, s. 41 f.) og tiltrådt af rigsarkivar A. D. Jørgensen (Årb. f. nord. oldkyndigh. 1887, s. 156 f.); men jeg kan ikke se, at nødvendigheden af denne antagelse er godtgjort. — En unøjagtig og ufuldstændig gengivelse af gravskriften findes i Pontanus's Danmarkshistorie s. 1199;

skriften ses at have bestået af to dele, et prosastykke, nemlig en kort beretning om Knuds og hans kampfællers død, i sådanne udtryk, at „Passio“ tydelig nok er nyttet som kilde, — og et ærevers til Knuds minde. Dette sidste har Ælnod indflettet i slutningen af sit værk; dog er det ikke nøjagtig gengivet, enten det nu er Ælnods egen skyld, eller fejlen er at søge hos afskriverne.

Pontanus har sikkert holdt sig til gengivelsen i Huitfeldts udgave af Ælnod, og ved et lån fra Sakse eller måske snarere fra Huitfeldts Danmarkskronike føjer han uden videre forræderen „Blakkes“ navn til. Fremdeles gengiver Hamsfort prosa-indskriften alene, „fra et gammelt pergament“ (S. r. D. VII 218), og denne tekst er bleven erklæret for den bedste (A. D. Jørgensen, anf. st.). Denne tekst afviger både fra den, vi finder i de nordiske Ælnod-udgaver, og fra teksten hos Worm, men dens afvigelser forekommer mig ikke at tale særlig til gunst for den, og en af dem bliver i højeste grad til dens fortræd: Blandt de 17 hirdmænd, der faldt i Albanskirken sammen med Knud den hellige, nævnes også — ligesom i de andre gengivelser af gravskriften — en Blakke, men til hans navn føjes der „*traditor*“, forræder. Hvorfra denne tilføjelse skriver sig, er let at se. Den høvding, der forrådte Knud i Odense, kaldtes i dansk overlevering Blakke, og derfor er betegnelsen „forræder“ føjet til den hirdmand, der bærer dette navn. Hamsfort, der anfører pergamentbladets ordlyd, har været for samvittighedsfuld og antagelig også for tænksom til at gøre den tilføjelse. Den er nemlig aldeles tankeløs: de 17 hirdmænd er alle faldne på Knuds side og siges alle at have del i hans salighed; men det passer selvfølgelig ikke på *forræderen* Blakke. I det tidligste i 14. årh., da man begyndte at bruge mindetavler af pergament, må en Odensemunk have taget afskrift af gravpladens beretning eller af en ældre afskrift af denne, ja, måske netop af den afskrift, der allerede var indföjet i et Ælnod-håndskrift, og han har gjort det unøjagtig og på højst uheldig måde lagt sit kendskab til forræderens navn ind i den gamle mindeskrift, som han burde have gengivet uforandret. — Endelig har vi i flere brevierar forkortede gengivelser af indskriften, men de har mindre betydning for os her, da de bygger på Ælnod-håndskrifter, hvori gravskriften har været indföjet.

Prosaberetningen om Knuds fald vil man også finde i de danske udgaver af Ælnod ligefra Huitfeldts og ned til Langebeks i *Scriptores rerum Danicarum*, og den må da have været indföjet i det Herisvad-håndskrift, som oprindelig ligger til grund for alle disse trykte udgaver¹). Men anderledes forholder det sig, når vi undersøger Bollandisternes tekst i *Acta Sanctorum*, der gengiver et langt bedre håndskrift, som har været opbevaret i det flanderske kloster Ter Doest og kaldes efter det²). I

¹) Selve håndskriftet gik til grunde på universitetsbiblioteket ved Københavns ildebrand 1728.

²) Dette håndskrift, en foliomembran, der tillige har Karl den danskes levned og flere andre helgenlevneder, findes nu i stadbiblioteket i Brügge (*Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte VIII 556*). Der findes for øvrigt endnu et flandersk håndskrift af Ælnods værk, ligeledes indföjet i en samling helgenlevneder; det er nr. 716 i St. Omers stadbibliothek. Til St. Omer er det kommet med 115 andre håndskrifter fra det nærliggende kloster St. Maria de Claro Marisco (*Archiv VIII 415. 81*). At der er slægtskab mellem de to håndskrifter, lod sig på forhånd formode og støttes ved ligheden i overskrift (der vel for øvrigt stammer fra en sen tid). Håndskriftet fra Ter Doest er vistnok det ældste. Også andensteds fra hører vi om forbindelse mellem dette kloster og Norden. I Ter Doest var det, at Roskildebispen Peder Jakobsön døde 1225, på vejen til det hellige land (*Årbøger f. nord. oldkyndighed 1878, s. 311 ff.*). Da enkedronning Ingeborg af Frankrig de to følgende år sendte sin broder Valdemar II 540 og 549 mark sterling for at hjælpe ham med udredelsen af løsepengene til grev Henrik af Schwerin, foregik det gennem abbeden i Ter Doest: i 1226 var det Cistercienserabbederne fra Esrom og Sorø, der afhentede pengene (*Wauters, Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique, IV, Bruxelles 1874, s. 29. 43*). Af et diplom fra Erik Magnussön i Norge ser vi fremdeles, at da striden udbrød mellem ærkebiskop Jón Raude af Nidaros og den norske krone (1281), deponerede ærkebiskopen en større sum i dette kloster (*Chronique de l'abbaye de Ter Doest, Bruges 1845, s. 63*), ligesom vi også véd, at hans tro tilhænger, biskop Thorfinn af

dette håndskrift fra Ter Doest finder man ikke denne beretning. Det viser sig da også ved nærmere eftersyn, at denne gravskrift kun kan være indkommen i Ælnods tekst ved at man i en senere tid har skudt den ind. Beretningens tørre, opregnende fortælle-måde står for det første i skarpeste modsætning til Ælnods blomstrende stil, og dernæst bryder den helt fortællingen, ja, den beretter endog om Benedikts fald som et vel kendt faktum, mens den udførlige skildring af hans grulige død først findes senere hos Ælnod¹⁾. Hvor klodset man end har føjet Knud den helliges gravskrift ind i håndskriftet fra Herisvad kloster og andre Ælnod-håndskrifter, synes man dog at have forsøgt en tillem্পning til Ælnods tekst. Hvis nemlig „Fasti Danici“ — som det er rimeligst at antage — gengiver hele indskriften uden at glemme noget, har gravpladen ikke haft ordene „ut Christus a proprio satellite traditus“, som forekommer i de danske Ælnod-udgaver; da Ælnod i det foregående havde lagt så stor vægt på Pipers forræderi, har afskriveren af egen drift sat disse ord ind i gravskriften, for at den således bedre kunde passe ind i teksten. Men hvis ordene oprindelig ikke hører hjemme i indskriften, er tilføjelsen på den anden side sket tem-

Hamar, i sin landflygtighed tog ophold i Ter Doest, hvor han (1284) opsatte et testamente, hvis ordlyd endnu kendes, og døde 8. Jan. 1285, og hvor der senere digtedes ham et ærevers; ærkedegnen fra Upsala, Johannes, ses også at have været i klosteret 1284, måske i følge med biskop Thorfinn (Carolus de Visch, Bibliotheca scriptorum sacri ordinis Cisterciensis, Köln 1665, s. 316 ff.).

¹⁾ Jfr. G. Burman Becker i „Helgenskrinene i St. Knuds kirke“, s. XXIII note 4, hvor imidlertid udgangspunktet tages i „Historia martyrizationis“ som rummende den oprindelige gravskrift. Denne betragtning af „Hist. mart.“ er, som jeg straks skal vise, helt urigtig.

melig tidlig, da det fra Ælnod-håndskrifter har fundet indpas i flere breviarer og tillige har været at finde i den afskrift på pergament, som Hamsfort har gengivet.

Det er min overbevisning, at andre skrevne kilder end „Passio“ og gravskriften har Ælnod ikke haft for sig. Men har jeg ret heri, da må også et brudstykke, der hidtil har haft den ære at blive betragtet som vort næstældste historiske skrift, udgå af kildeskrifternes række. Dette brudstykke er „*Historia martyrizationis sancti Kanuti regis*“, der findes i Peder Olsöns *collectanea* (Arnemagnæanske samling 107 8vo, blad 8 b og 9 a. b) og er trykt i *Scriptores rerum Danicarum* III 323 ff., umiddelbart foran Ælnod. Det fortæller om Knuds død og skrinlæggelse, og man har i almindelighed antaget, at det var affattet straks efter denne, altså i de første åringer af 12. århundred.

Hvis Ælnod virkelig, således som man har troet, havde nyttet dette lille skrift som kilde, vilde han unægtelig have båret sig ad på en måde, som danner den grelleste modsætning til hans frie brug af „Passio“. Man vil nemlig næsten ordret genfinde „martyrhistorien“ i Ælnods skrift. En eller anden vil måske tyde dette påfaldende forhold på den måde, at Ælnod selv har skrevet det kortere brudstykke og senere indflettet det i sit større værk. Men endda vilde forholdet mellem de to skrifter vække forbavselse, og ved nærmere eftersyn kan denne udvej slet ikke bruges, da enkelte uoverensstemmelser viser, at de to skrifter ikke kan have samme forfatter. Dette spørgsmål om Ælnods brug af „martyrhistorien“ bortfalder imidlertid helt. En sammenlignende undersøgelse vil nemlig føre til, at Ælnods skrift er ældst af de to, og at „*Historia martyrizationis*“

ikke er andet end et meget senere uddrag af Ælnod.

Et fast holdepunkt for bedømmelsen af de to skrifers forhold til hinanden vinder vi først ved at mærke os deres indbyrdes afvigelser. Tager vi aftrykket af „martyrhistorien“ i *Scriptores rerum Danicarum* for os, finder vi snart adskillige historiske oplysninger, som ikke findes hos Ælnod. Dette vækker mistanke. Når Ælnod ellers slavisk skulde have fulgt „*Historia martyrizationis*“, hvorfor tager han så ikke disse oplysninger med? Vi må da se nærmere på disse afvigelser, der er af meget ulige art og fremtræder på temmelig forskellig måde.

Jeg tager en lille gruppe af afvigelserne i „*Historia martyrizationis*“ for sig. Straks i begyndelsen af Langebeks aftryk finder vi følgende oplysning om forræderen Piper: „Han var en Friser, men var bleven gift på Fyn, han, som skammelig sveg kongens tillid og forrådte ham“. Efter Knuds død har „martyrhistorien“ den tilføjelse: „Under Urbanus II var det, han led martyrdøden“. Fremdeles, hvor der fortælles om dronning Edels forsøg på at tage Knuds lig med sig til Flandern, tilføjes dronningens navn, og der gives den oplysning, at hun var datter af grev Robert af Flandern, medens Ælnod på tilsvarende sted ikke nævner hendes navn og overhoved ikke nævner hendes fader ved navn, uden hvor han taler om Olav Hungers fængsling.

Når jeg har udsondret disse 3 tilføjelser i „*Historia martyrizationis*“ fra de øvrige afvigelser, da er det ikke, fordi de i indhold har noget med hverandre at gøre, men fordi de har det tilfælles, at de i håndskriftets tekst kun står som randbemærkninger, den første skreven på langs, de andre over og under teksten. Kun ved

meget uheldig og upålidelig udgivelsesmåde har de i *Scriptores rerum Danicarum* kunnet få plads i den sammenhængende tekst, hvor de slet ikke hører hjemme. Ja, Langebek er endog gået så vidt, at da den sidst anførte randbemærkning ikke lod sig indføje i teksten, ændrede han den uden videre for at kunne indflette den i den sætning, hvor han havde mest lyst til at anbringe den ¹⁾. I virkeligheden er disse noter ikke andet end afskriverens tilføjelser, og allerede om dem tør det siges, at de sikkert hidrører fra en langt, langt senere tid end Ælnods.

Den første af tilføjelserne er interessantest, da den synes at give os en yngre folkelig overlevering: forræderen Piper var ikke nogen rigtig Fynbo, men egentlig en Friser. Der ligger næppe andet i denne oplysning, end at man helst vilde gøre den mand, der skammelig havde forrådt sin konge, til en fremmed. Og var der ikke andre eksempler, der kunde lette slige rygters opståen? Thetlev, der ved det lumske overfald i Roskilde kongsgård nedhuggede Knud Magnussön og nær havde fældet Valdemar, var en Ditmarsker; en nordtysk vasal havde overlistet den store kong Valdemar Sejr, og en Tysker, Herman Kerkwerder, havde forrådt Erik Plovpenning. Så kunde den forestilling også let dukke op, at den høvding, som havde sveget Knud den hellige, også var udgået fra et af de danskes nabofolk. Vi har endog en fuldstændig parallel i Lundeårbogens påstand, at Hjarvard, der forrådt Rolv Krake, var „Tysker

¹⁾ Randbemærkningen om Edel står nederst på bladet, nærmest ved de ord i teksten „Metusque reginam comitesque percudit“, og den lyder i virkeligheden således: „nota uxor sancti Kanuti nomine Ethla fuit filia comitis Roberti de Flandria“.

af fødsel¹⁾. — Den anden randbemærkning, at Knud den hellige led martyrdøden under Urbanus II, er helt urigtig, da Urbanus først blev pave to år efter Knuds død. Oplysningen, der tilmed er aldeles fremmed for de latinske krønikers skrivemåde, er i virkeligheden ikke andet end en langt senere tids ilde anvendte boglige lærdom. Den tredje randbemærkning, som nævner dronning Edels fader, skyldes ligeledes boglig lærdom; den skriver sig enten fra læsningen af Saksøes krønike eller fra Ælnods skildring af Olav Hungers fængsling og bortsendelse til Flandern. De tre noter kan rolig antages at hidrøre fra Peder Olsön selv, der ved sine flittige granskninger i fortidens kilder vel kunde føle sig fristet til at lægge noget af sin viden til de efterretninger, han forefandt.

Randbemærkningerne kunde nok allerede vække forestillingen om, at hele „martyrhistorien“ kun er et uddrag af Ælnods skrift og skyldes den samme mand, der har tilføjet noterne. Men selvfølgelig vilde en sådan slutning endnu ikke være berettiget. Det kunde jo godt i og for sig tænkes, at Peder Olsön havde afskrevet et meget gammelt kildeskrift og så blot føjet disse randnoter til. For at komme til bunds i sagen må vi derfor gå til de afvigelser fra Ælnod, som vi finder i „martyrhistoriens“ sammenhængende tekst, således som den foreligger i Peder Olsöns samlinger.

Fælles med Ælnod har „Historia martyrizationis“ fortællingen om, at den mand, som under kampen ved Albanskirken hindrede Knud den hellige i at få en drik vand, styrtede på hovedet i en brønd og druknede der,

¹⁾ Pertz, Monumenta Germaniæ, Scriptores XXIX 195.

med benene ragende op over vandet; men dernæst følger martyrhistorien til: „Skönt den afsindige hob så dette jærtegn, lod den sig alligevel ingenlunde kalde tilbage fra sin ondskab“. Denne tilføjelse har Ælnod ikke, og allerede dette røber, at han ikke har haft „martyrhistorien“ for sig. Hvis han nemlig helt igennem havde udskrevet den, vilde han selvfølgelig ikke have givet afkald på at nytte dette træk, der kunde stille oprørernes formastelige færd i endnu skarpere lys; i alt fald kan han ellers ikke finde stærke beskyldninger nok imod bønderne. Forholdet mellem de to ellers enslydende beretninger må da være således, at „forfatteren“ af martyrhistorien har misforstået Ælnod og fået dannet sig den sammenhæng i begivenhederne, at den hårdsindede mand endnu under kampen er druknet i en brönd; han har støttet sig til Ælnods ord, at det skete „ikke længe efter“, og da fortællingen om kampen ved kirken fortsættes, indskød han uden videre ordene om, at oprørerne fik det at vide, men alligevel ikke böjede af fra deres forehavende.

Efter at have omtalt Knuds og hans Vederlagsmænds fald følger „Historia martyrizationis“ til: „Det skete i det Herrens år 1086“. Hvis Ælnod virkelig havde fulgt dette skrift, vilde det være temmelig uforståeligt, at han ikke tog en så vigtig optegnelse med. Men nu har Ælnod ikke nogen årsangivelse — den findes jo i gravskriften, men denne hører som ovenfor vist oprindelig ikke hjemme i Ælnods værk —, og tilføjelsen i martyrhistorien tyder da atter på, at Ælnods skrift er ældst, og at forfatteren til martyrhistorien af sig selv har forøget beretningen, som han fandt den hos Ælnod.

„Historia martyrizationis“ giver fremdeles kongerne

Olav og Erik deres tilnavne Hunger og Ejegod. Det er lidet sandsynligt, at en samtidig vilde have gjort det. Men rent påfaldende bliver det, at Ælnod, om han ellers udskrev „*Historia martyrizationis*“, ikke skulde have taget disse tilnavne med, da de så ypperlig passede til hans skildring af nøden under Olav og lykken under Erik. Ligeledes anfører „*Historia martyrizationis*“ i modsætning til Ælnod navnet på den pave, der gjorde Knud til helgen. Alle disse tilføjelser er tydelig nok den senere granskers boglige lærdom og viser, at martyrhistorien er langt yngre end Ælnods værk. De kan selvfølgelig tillige tjene til at godtgøre, at Ælnod umulig kunde være forfatter til martyrhistorien.

I „*Historia martyrizationis*“ hedder det: da Erik Ejegods sendefærd var vendt tilbage fra paven, *indvies* (dedicatur) kirken til hellig Knud. Ælnod siger derimod: efter sendefærdens hjemkomst *bygges* der kirker, der skulde indvies til hans martyrium. Alt tyder også i dette tilfælde på, at „*Historia martyrizationis*“ har gengivet meningen hos Ælnod og gjort det mindre nøjagtigt. Som vi véd af talrige eksempler, tog opførelsen af større kirker lang tid. Odense nye stenkirke, som blev indviet til Vor frue, Hellig Alban og Hellig Knud, er først bleven færdig i kong Nils's tid, så at Ælnod ved sin ytring om, at den „nu“ er indviet til Knuds navn (kap. 32), tænker på en meget nærliggende begivenhed. For øvrigt vilde da heller ikke noget være rimeligere end at sætte indvielsen i forbindelse med Nils's store gave, der efter den pavelige stadfæstelse at dømme snarest skriver sig fra tiden henimod året 1117 eller fra begyndelsen af dette år.

Lidt efter ordene om kirkens indvielse har „*Historia*

martyrizationis“ sin beretning om, at Knuds relikvier blev tagne op af stenkisten i krypten og lagte „i det för nævnte skrin“ (in archa *predicta*). Alene ordet „predicta“ er dræbende for martyrhistorien som kildeskrift. Der har nemlig i det foregående ikke i mindste måde været tale om noget helgenskrin. Men forklaringen er at finde hos Ælnod, hvor vi på det tilsvarende sted støder på ordene: „det skrin, som vi ovenfor har omtalt“ (eadem, *quam prædiximus*, archa).

Skönt sidstnævnte sted i „Historia martyrizationis“ er så afgørende, at man ikke behøver at gå videre i sammenligningen mellem dette skrift og Ælnod, skal jeg dog for fuldstændigheds skyld endnu tilføje nogle iagttagelser vedrørende deres indbyrdes forhold. Efter at have skildret skrinlæggelsen, væsenlig med de samme ord, har begge skrifterne: „Vi så hellig Knuds relikvier, hvide som sne“. Det måtte vel vække forbavselse, at to öjenvidner vilde udtrykke sig på selv samme måde om, hvad de havde set. Skrev den yngste af dem end ellers ud af den ældres skrift, måtte man dog vente nogen afvigelse i skildringen af det selvoplevede. Nu bliver denne påfaldende overensstemmelse let at forklare: som forfatteren af martyrhistorien har gjort uddrag af Ælnods skrift med så liden omtanke, at han taler om det „för nævnte“ skrin, skönt det ikke för har været nævnet, således har han ved omtalen af Knuds skrinlæggelse rent mekanisk udskrevet Ælnods ord: „vi har med egne öjne set“ o. s. v. Så slet står det med disse ord om selvoplevelsen, der hidtil i særlig høj grad har givet „Historia martyrizationis“ den fremragende plads som et af vore ældste kildeskrifter!

Dernæst siger martyrhistorien, at skrinlæggelsen fandt

sted år 1100, medens Ælnod henfører den til Erik Eje-gods sjette år, d. v. s. 1101. Uoverensstemmelsen må nu ud fra det foregående forklares således, at afskriveren i „Historia martyrizationis“ har beregnet Eriks sjette kongeår galt. Martyrhistorien har endelig kun de to første linjer af Knud den helliges versificerede gravskrift, Ælnod har den hele. Også dette tyder på, at Ælnods skrift er ældst. Det fortjener også at tages med, at „Historia martyrizationis“ straks i begyndelsen kalder Odense for „Otthensby“; denne uhjemlede form er ikke andet end en misforståelse af byens gode, gamle navn hos Ælnod: Othens Wi.

De sidste fire linjer i Langebeks aftryk af „Historia martyrizationis“ indlader jeg mig ikke på. De findes nemlig aldeles ikke i martyrhistorien, således som den foreligger i Peder Olsöns samlinger, hverken i teksten eller som randnote, og jeg har heller ikke kunnet finde dem andensteds. Siden Langebek har taget dem med, må jeg dog antage, at de dølger sig et sted i de kaotiske „collectanea“; i så fald er det værd at lægge mærke til, at året for skrinlæggelsen her sættes til 1101, altså afvigende fra martyrhistoriens opgivelse. Som et kuriosum kan jeg her bemærke, at i det lige udkomne 29. bind af Pertz's *Scriptores* er der af „Historia martyrizationis“ netop kun medtaget disse fire linjer samt det meste af randnoterne, vel at mærke ikke som randnoter, ja endog Langebeks vilkårlige ændring er kommen med. Det kunde jo ikke godt have været uheldigere!

Efter denne undersøgelse af enkelthederne kan vi endelig i almindelighed stille de to skrifter overfor hinanden. Det er allerede fremhævet, at hvis „Historia martyrizationis“ havde ligget til grund for Ælnods skrift,

vilde den engelske klerk have båret sig højst besynderlig ad: mens han brugte et andet kildeskrift såre frit både med hensyn til form og indhold, skulde han derimod pludselig være slået om, da han kom til Knuds død; han skulde så at sige have indsuget et helt kildeskrift i sit arbejde. Og på hvad måde? Ja, her strejfer vi så temmelig ind i umulighedernes verden. Ælnod skulde nemlig have optaget det historiske, som han fandt i martyrhistorien, med nøjagtig de samme eller noget udvidede udtryk, og dette historiske lånegods skulde han så i højeste grad have udstoppet med sine religiøse betragtninger, som han skrev ud af sit eget hoved. Hver gang han vilde skrive noget historisk, måtte han have taget sin kilde for sig og indföjet den, oftest ordret, for atter at lægge den bort, når han skulde nedskrive religiøse betragtninger, og atter skrive den af, hver gang han vendte tilbage til fortællingens gang! Men således bærer ikke noget menneske sig ad, og mindst en forfatter med Ælnods dannelse og autoritet.

Er Ælnods skrift derimod den kilde, der ligger til grund for martyrhistorien, da bliver dennes tilblivelse let at forklare. En senere gransker — eller rettere: en historisk samler — har villet bruge Ælnods skildring af Knud den helliges død; men han har følt sig hæmmet af skriftets store bredde og idelige henfalden til religiøse betragtninger. Han har da, temmelig skødesløst og mekanisk, gjort uddrag af sin kilde for des lettere at kunne bruge den til sit formål. Hvad han har knyttet uddraget til, er ikke godt at vide. Således som optegnelserne er, begynder de med et meningsløst „altså“. Men sikkert er det i hvert fald, at hele karakteren af den så kaldte „*Historia martyrizationis*“ vidner om, at den er et

senere uddrag. På den måde lader Ælnod sig netop ekscerpere, når man holder sig til hans historiske fortælling.

Det er allerede sagt, at man hidtil har givet „*Historia martyrizationis*“ plads blandt vore kildeskrifter. Som sådant anføres det endnu af professor Kr. Erslev og af Waitz i Pertz's *Scriptores*¹⁾. Kun rigsarkivar A. D. Jørgensen, der for øvrigt også oprindeligt tillagde martyrhistorien betydning som kildeskrift²⁾, har i forbigående udtalt den samme dom, som jeg er kommen til³⁾. I kraft af den redegørelse, jeg ovenfor har forsøgt, må jeg frakende skriftet al ret til at stå blandt vore kildeskrifter, ovenikøbet i deres forreste række. Tilbage står blot at drøfte, hvornår dets oprindelse kan antages at falde. Der er nu næppe grund til at tro andet, end at Peder Olsön selv har gjort dette uddrag af Ælnod. Tilføjelserne kan i alt fald bedst henføres til den humanistiske Reformationstid, da den historiske interesse var vågnet og drev historikerne til sammenstilling af de forskellige kilders efterretninger. Vi hører ganske vist, at der i et nu tabt håndskrift sammen med et digt om Hellig Anders og munken Arnfasts skildring af Knud den heliges under har været et kort uddrag af Ælnod om Knuds martyrdød i Odense⁴⁾, og det kunde jo være fristende at sætte dette „breve compendium“ i forbindelse med Peder Olsöns bearbejdelse. Men da det var

¹⁾ Kr. Erslev, *Kilderne til Danmarks historie i Middelalderen*, s. 5. Pertz, *Monumenta Germaniæ, Scriptores* XXIX 4 f.

²⁾ *Bidrag til Nordens historie i Middelalderen*, s. 189 f.

³⁾ *Den nordiske kirkes grundlæggelse*, s. 879 note 1. *Årbøger f. nord. oldkyndighed* 1887, s. 136 note 2, 157.

⁴⁾ S. Birket Smith, *Universitetsbiblioteket för 1728*, s. 150 note 1.

ganske naturligt, at man gjorde uddrag af Ælnod, og da vi slet ikke véd noget nærmere om dette „breve compendium“, er der ikke nogen grund til at antage, at Peder Olsön netop har afskrevet det, i stedet for selv at gå til kilden.

Kun i én henseende får den detroniserede „Historia martyrizationis“ værd, nemlig ved at bidrage til at vise os den udbredelse, Ælnods skrift har haft. Det kunde synes at være en tarvelig værd, da vi iforvejen vidste Ælnods Knudskrønike nyttet i Lundekapitlets mindebøger og i de forskellige breviarer ¹⁾, ligesom vi jo også hører om et ekscerpt, der rimeligvis er forskelligt fra Peder Olsöns. Men „Historia martyrizationis“ har dog betydning ved at røbe tilværelsen af et Ælnod-håndskrift, der både har afvejet fra håndskriftet i Ter Doest og det i Herisvad. Fra det sidste, som ellers har været det eneste, man har sporet på dansk grund, afviger det ved at følge flere læsemåder, der stemmer med det flanderske håndskrift; man kan således se det meget tydelig ved fortællingen om vægbjælken i Albanskirken, der bliver væltet ind over alteret. Men fra Doest-håndskriftet har det skilt sig ved ligesom Herisvad-håndskriftet at have den vilkårlige indføjning af gravskriften midt i Ælnods tekst. Da det er højst usandsynligt, at Peder Olsön — eller hvem der nu har foretaget uddraget — skulde have kombineret to håndskrifter, et af Ter Doest-typen og et af Herisvad-typen, står vi altså her overfor en tredje, nu tabt redaktion.

Det er en selvfølge, at nedstyrter man „Historia

¹⁾ Det første af de i Script. rer. Dan. III trykte breviarer røber i påfaldende ringe grad genklang af Ælnod, men bygger i langt større udstrækning på „Passio“.

martyrizationis* fra höjsædet, hæver man samtidig Ælnod betydeligt. Før måtte man sige, at Ælnod på det væsentligste punkt af sin fremstilling havde gjort sig skyldig i vidtdrevet plagiat. Nu viser hans hele værk sig originalt og ensartet sammensat vedrørende både indhold og form. De få skrevne kilder, han har haft for sig, har han nyttet med større overlegenhed end det er almindeligt blandt Middelalderens krønikeskrivere.

Foruden de beretninger, der allerede fandtes i den ældre Odenseklerks skrift, giver Ælnod os et omfattende historisk stof, som ikke hidrører fra skrevne kilder. Hvorfra han har det, siger han selv. Det hedder nemlig i forordet: „Hvad jeg ved fortælling af troværdige mennesker af begge kön og begge klasser har erfaret om den fromme fyrstes og gudelskede martyrs gerninger, det har jeg nu ved ivrig understøttelse af munkene, som tjener Jesus Kristus og den herlige sejrherre på samme sted som jeg, overgivet til efterverdenens erindring, at det skal bevares ved skriftens tegn“. Vi ser altså, at mænd og kvinder, klerk og læg har været Ælnods kilder. Hvor han traf dem, der enten selv havde stået kong Knud nær eller gennem deres forældre havde pålidelige frasagn om ham, der har han udspurgt og således sanket sig en rig høst. Ret ejendommeligt er det at se kvinder som overleveringens bærere. Der må snarest tænkes på høvdingers hustruer, som stod kongættens nær, ligesom lægmændene vel til dels er at søge blandt de ædelbårne Vederlagsmænd. De klerke, der har været hans hjemmelmænd, har vel først og fremmest været de ældre klosterbrødre i Odense, som han daglig samtalte med. Deres kloster var rejst på den jordbund, hvor bøndernes

oprør mod Knud havde nået sit mål, og det kan ikke være andet, end at kongens bratte død for undersåtters hånd har fremkaldt en levende tradition, der blev Ælnod til stor nytte. Blandt hans hjemmelmænd har måske også været klerke fra Vendsyssel, hvor rejsningen begyndte; i alt fald finder vi denne epoke særlig udførlig og anskuelig skildret. Det har selvfølgelig sin store betydning, at Ælnod levede så nær op imod selve begivenhederne, at han til hjemmelmænd har kunnet skaffe sig folk, der selv havde oplevet Knuds styrelse og fald og derfor var vidner af første rang.

c) Fremstillingen af Knud den helliges flugt og fald.

Ælnod giver en udførlig skildring af den nörrejydske rejsning mod Knud den hellige i sommeren 1086 og Knuds bratte død i Odense. Men Knytlingasaga giver en endnu bredere fremstilling, der i høj grad afviger fra Ælnods. For blot at holde os til rejsningens udbrud, som vi foreløbig skal dvæle ved, er skuepladsen helt forskellig i de to skrifter. Ælnod knytter begivenhederne til fire punkter i Vendsyssel, sagaen samler derimod alt om det ene punkt, Sævarende, d. v. s. Sjörrind (skrives nu Sjörring), i Thy¹). Allerede dette er en god målestok for den fuldstændige uoverensstemmelse mellem skrifterne.

Historikerne synes ikke at have følt sig let stillede, når de har skullet klare forholdet mellem de to mod-

¹) Ælnod kap. 17—20: S. r. D. III 355 ff. Knytl. kap. 46 ff. (s. 252, 255, 261).

stridende beretninger. Kun enkelte, som Helveg og Ræder, har dristet sig til helt at lade sagaen ude af betragtning. Men de fleste har gjort forsøg på at sammensmelte begge fremstillinger. Fuldkomnest foreligger denne kombination i rigsarkivar A. D. Jørgensens værk „Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling“¹⁾. Jeg kan for mit vedkommende ikke gå ind på noget-somhelst sammensmeltningforsøg overfor de to skrifers beretning. Af grunde, som jeg senere skal udvikle, mener jeg, at Ælnods og sagaens fremstillinger af rejsningen og Knuds flugt aldeles ikke lader sig forene; man får vælge mellem dem.

Hvad der bliver afgørende for dette valg, er let at se. Det er dels de to skrifers værd som kilder i det hele, dels den indre sandsynlighed og sammenhæng i deres fremstilling af folkets rejsning og kongens flugt, når disse skildringer tages for sig.

Sagaens autoritet kan ganske vist efter al rimelighed støttes ved den noget ældre „Knudssaga“, som omtales i Morkinskinna og Heimskringla. Ikke uden grund antages nemlig denne saga, om hvilken vi ellers ikke véd noget, at være udskrevet eller bearbejdet i Knytlinga. Thi dels danner Knytlingas fortællinger om Knud den hellige så temmelig en helhed for sig, dels taler dens 32. kapitel med opregningen af kirketallene i Danmark særlig for, at Knytlinga har optaget en samlet saga eller i det mindste et omfattende brudstykke i sig. Denne opregnings plads er i alt fald så påfaldende, at Knytlingas forfatter ikke af egen drift kan have anbragt den

¹⁾ S. 788 ff.; tillæg s. 79 ff. Jfr. Arb. f. nord. oldkyndighed 1886, s. 211. Fortællinger af Nordens historie, I 117.

der. For så vidt er det rigtigt nok, at vi ved Knytlingasagas fortællinger om Knud den hellige føres et stykke tilbage i tiden, til en ældre saga, der har stået sit emne en del nærmere. Men på den anden side må det huskes, at vi aldeles ikke kan vinde nøjagtig kundskab om, i hvor høj grad Knytlinga har nyttet „Knudssagaen“. Vi véd ikke, om den sidste helt og holdent er optagen i Knytlinga eller om den har undergået en friere bearbejdelse; faktisk har vi derfor kun Knytlinga at holde os til. Og dernæst, selv om vi turde hævde, at vi i Knytlinga havde „Knudssagaen“ væsenlig uforandret for os, da står denne dog også meget fjernt fra de begivenheder, den skildrer. Thi før henimod år 1200 kan den ikke være skreven, og intet taler for, at den har nyttet ældre kilder. Enten vi da antager, at „Knuds saga“ er optagen ubeskåret i Knytlinga eller foreligger bearbejdet i den, synes det i hvert fald at være halsløs gerning at stille den op som medbejler, efter nogles skøn endog lykkelig medbejler, til Ælnod. Den engelske klerk havde levet 24 år i Danmark og skrev dér; sagaen er skreven på det fjerne Island. Ælnod skrev en menneskealder efter Knuds fald, da talrige øjenvidner endnu var i live og kunde fortælle om deres egne minder; „Knudssagaen“ er derimod skreven over et århundred, og indredaktionen i Knytlinga er sket henimod to århundreder efter de bevægede optrin! Ja, byggede sagaens skildring af Knuds skæbne endda på samtidige eller i alt fald gamle skjaldekvad, på samme måde som Markus Skeggesöns Eiriksdrape er underlag for en stor del af fortællingerne om Erik Ejegod! Men deraf er der ikke nogen antydning. Vel er Kalv Månesöns kvad om Knuds bedrifter i „Austrveg“ omtalt; men disse sejr-

vindinger tilhører tiden inden Knud blev konge. Og i sin følgende fremstilling har „Knudssagaen“ afgjort ikke nyttet nogen „Knudsdræbe“; vi finder ikke den mindste hentydning til de kvad om Knud, som Skule Illugesön og Markus Skeggesön ifølge Skáldatal har digtet. Tager vi Knuds billede, således som det foreligger i Knytlingasaga, er der ganske vist mere mening i det end i så meget andet af dens opfattelse af danske forhold; blandt fortællingerne om Knud den hellige vil man f. eks. ikke finde noget sidestykke til den utrolig forvirrede beretning om dronning Bodils tyske byrd og hendes fangenskab, slegfredliv og hjemsendelse. Men på den anden side er der nok, der straks overbeviser den uhildede læser om sagaens upålidelighed som almindelig kilde til Knud den helliges historie. Således lægger man øjeblikkelig mærke til den rent romanagtige forherligelse af Thorgunnesönerne, der göres til hovedpersoner i det hele drama, mens danske kilder slet ikke kender den ene af dem (Astrad) og ikke véd det mindste om deres optræden i tiden omkring Knuds død. Et andet punkt, der også straks må vække mistanke, er sagaens letfærdige omgang med danske stedsnavne, til dels også med personnavnene. Overfor disse løse fantasier står Ælnods samvittighedsfulde arbejde med dets sikre forståelse af de historiske og topografiske forhold. Og ganske vist kunde det på forhånd antages, at Ælnod som munk i Odense kloster havde lyst til at give et meget idealiseret *helgenbillede* af Knud, hvilket måtte svække hans troværdighed: men, som vi senere skal se, hilder Ælnod sig i mærkelig ringe grad ind i denne almindelige legendeagtige omdannelse. I den sag, det foreløbig drejer sig om, nemlig kongens flugt, vilde tilmed

en sådan tendens aldrig kunne få synderlig indflydelse. Ja, det viser sig endog, at sagaens fremstilling, der ikke kender noget til Knuds ombudsmænds uretfærdighed og ikke lader Knud være tilstede ved oprørets udbrud, på denne måde kommer til at gøre kongen mere uskyldig, og derved bliver den selv *mere legendeagtig* end Ælnods skrift, skönt dette er en helgenkrønike. Skal man altså dømme om, hvilket af de to skrifter der rent i almindelighed kan antages at have den rigtigste fremstilling af Jydernes rejsning, da må det blive en afgjort sejr for Ælnod.

Vi vil dernæst se nøjere på de to skrifers fremstilling af oprøret i dets enkeltheder.

Ælnod lader Knud den hellige gå over Limfjorden, og efter at kongen har gæstet det sydlige Vendsyssel, går han henimod Vesterhavskysten „Vendle“ og tager med sine Vederlagsmænd ind på kongsgården Börglum. Harmfulde over hans ombudsmænds vilkårlige optræden flokkes Vendelboerne, både høvdinger og almue, ved „Pontus cornicus“. Knud indfinder sig dér, søger forgæves at tale Vendelboerne til rette og vender tilbage „for at overveje sagen“. De indtryk, han har modtaget, får ham dog til straks at forlade Börglum. Sine mænd og tilhængere lader han for største delen gå til Agersborg, „Urbs agri“; selv er han med et anseeligt følge biskop Henriks gæst i en nærliggende „torp under hans bispedømme“ (villa episcopii ejus). Vendelboerne får nys om, at kongen er rømmet fra Börglum; de styrter til kongsgårdene, jager kongsbryderne ud, hærjer og vender op og ned på alt. Biskop Henrik drager oprørshæren imøde, men hans formaninger gør dem kun rasende. Hurtig farer Vendelboerne mod „den förnævnte

by“, Agersborg; dér opstår en voldsom kamp, men kongsmændene må tilsidst give tabt og flygte. Kongen er imidlertid med nogle af sine mænd sat over Limfjorden og rider skyndsomst til Viborg, men da han mærker ulmende oprør, farer han videre hele Jylland igennem ned til Slesvig, hvor han indskiber sig og sejler til Fyn.

Denne fremstilling af udviklingsgangen i Jydernes rejsning indeholder ikke blot anskuelige enkeltheder og dramatisk liv og spænding; men den er tillige i alle måder naturlig. Ikke på noget punkt rummer den blot den ringeste usandsynlighed. Det vil vise sig, når vi tager kortet for os og således følger Ælnods skildring af bevægelsens fremskriden:

Knud den hellige er kommen til Vendsyssel på gæsteri. Han er gået over Limfjorden ved Ålborg og har i alt fald først virket i Kjær og Jerslev herreder¹⁾. Ælnod siger nemlig udtrykkelig, at det af landet nord for Limfjorden var den del, som ligger borte fra Vesterhavet, og dette viser os, at han ikke *kan* have tænkt på Thy (hvor Knytlinga anbringer kong Knud), da denne landsdel jo strækker sig langs Vesterhavet. I de sydøstlige herreder har Knud „fuldført de kongelige hverv“, som Ælnod siger. Han har ført forsædet på herredstingene, hvor alle mulige retssager er blevne dragne frem. I forvejen var folket rasende over de kongelige ombudsmænds færd; de havde vist snu kløgt, når det gjaldt at plage høje og lave med retssager, og forurettet dem på det groveste, når de skulde indkræve bøder

¹⁾ Jerslev herred svarer hovedsagelig til det nuværende Dronninglund herred.

eller hvad andet der skulde udredes til kongen. Således skildrer Ælnod os situationen. At Knud selv kom til stede, skulde ikke gøre det bedre. I sin iver for at håndhæve og udvide kongemagten havde han altid været de danske en streng herre, og den store skuffelse, han havde lidt forrige sommer, da hans stolte Englandstog var glippet, har ikke gjort ham mildere stemt: kunde han ikke nå sin ærgerrigheds drømme som kriger, fordi han manglede sit folks tilslutning, så skulde han dog vide at gøre sin magt gældende i sit eget land og kue enhver, der stod ham i vejen. Hårde domme og strenge straffe har da præget Knuds færd i de første vendsyselske herreder. Og har folket klaget over hans ombudsmænds uretfærdighed — hvad der turde være meget sandsynligt —, så har han sikkert stillet sig på sine mænds side, afvist klagerne og derved end mere opirret folket.

I en håndevending er det imidlertid ikke muligt for et par herreders mænd at rejse sig mod en myndig konge. Uviljen skal have sin tid, før den kan bryde løs. Så længe der mangler faste og sikre aftaler mellem beboerne, er kraftig fællesoptræden umulig; og førend folket er i stand til at fylke en ordnet hær, tør det ikke binde an med den krigsvante konge og hans velrustede Vederlagsmænd. Derfor må de sydøstlige herreder endnu finde sig i kongens hårde optræden. Rygtet iler imidlertid hurtig forud for Knud, og i de næste herreder står man rede til at modtage kongen med trods, hvis han farer frem med samme strenghed. Mændene har uden tvivl højtidelig lovet hverandre at stå Knud imod, hvad det så skulde gælde, og man har gensidig forpligtet sig til ikke at svigte i den forestående krise.

Derfor er det i det tredje herred, omkring kongsgården Börglum, at rejsningen begynder. Stolende på sin overlegenhed tager kongen ind på Börglum og fortsætter sin færd; men de trodsige Vendelboer samles og holder på egen hånd ting ved et sted, som Ælnod kalder „Pontus cornicus“. Hvilket dansk navn der dølger sig bag denne latinske omskrivning, er ikke helt sikkert. Enten kan der tænkes på Kragestrand ved Vesterhavet op imod Hirtshals, således som Gram og A. D. Jørgensen har foreslået; eller også må man med etatsråd Japetus Steenstrup antage, at det er et sted nærved Börglum, nu kaldet Kragedam¹⁾. Den sidste tydning har til forudsætning, at Ælnod ved „pontus“ har tænkt på det oldengelske ord „pond“ eller „pund“; og ret mærkeligt er det, at medens dette ord ifølge det latinsk-angelsaksiske glossar (fra 8. århundred), der findes i Corpus Christi College i Cambridge²⁾, svarer til det latinske „præsorium“, en dam, dannet ved vandets sammenløb i en lavning, har vi, som etatsråd Steenstrup har gjort opmærksom på, det gamle navn „Kragesig“ for et sted ved Börglum, og ordet „sig“ svarer ligesom „pund“ fuldstændig til „præsorium“. Kragestrand ligger noget fjernt fra Börglum, omtrent $2\frac{3}{4}$ mil; man vilde have ventet, at oprørerne samlede sig nærmere ved kongsgården, men på den anden side har dette sted i ældre tid haft en vis betydning. Kragedam er derimod ikke for langt borte fra Börglum; snarere måtte man sige, at det var alt for

¹⁾ Harald Hårdrådes tog til Limfjorden og Limfjordens tilstand i 11. århundred, s. 56 f., jfr. noten s. 79 og kortet.

²⁾ An eight-century Latin-Anglo-Saxon glossary, by J. H. Hessels (Cambridge 1890) s. 97. Jeg bringer herved professor dr. Otto Jespersen, som har gjort mig opmærksom på dette glossar, min tak.

nær til at kunne være oprørets arnested. Spørgsmålet er vanskeligt at afgøre, men ikke meget væsentligt. Knud indfinder sig en bestemt dag på dette sted, men møder en sådan ophidselse, at han må opgive at få bønderne i tale, og hurtig må han forlade deres ting. Ælnod siger, at Knud gik tilbage til kongsgården for at „overveje“ sagen; men hans egen skildring viser, at kongen straks har været klar over sin stilling. Der havde ikke kunnet være tale om længere forhandlinger med tingskarerne, men det var overhoved for farligt nu at dvæle i de trodsige Vendelboers nærhed. End ikke på Börglum turde han blive. Han har allerede set, at han stod overfor en almindelig folkerejsning, der var i færd med rask at vokse ham helt over hovedet, og efter blot at have givet kongsbryden på stedet nogle få ordrer sniger han sig skyndsomst fra kongsgården, medens Vendelboerne, sikkert med bævende hjerte, laver sig til at angribe den krigsvante konge dér.

Snart får man dog nys om kongens flugt, og nu bliver oprørerne kry og voldsomme. De stormer Börglum og røver de store forråd, der var samlede dér som „nathold“ for kongen og hans mænd. Ælnod taler om flere kongsgårde, der således blev hærjede. Man må naturligvis også tænke sig, at rejsningen hurtig forplanter sig til det øvrige Vendsyssel, bl. a. til de herreder, hvor kongen nylig havde været, og oprørets første udslag var da at plyndre kongens gårde. Særlig må man dog foruden Börglum tænke på en kongsgård, som selve oprørshæren kommer til på sit tog syd på efter den flygtende konge. I Hvetbo herred har der været en sådan gård, rimeligvis Udholm (i Hune sogn), der i kong Valdemars jordebog nævnes som krongods, og den er straks falden i Vendelboernes hænder.

Kong Knud er imidlertid flygtet videre i sydvestlig retning, ned mod Limfjorden. Hovedmassen af de mænd, der bliver ham tro; lader han gå ad hovedvejen til kongsgården Agersborg, der beherskede overfarten over fjorden. Selv tager han med sine Vederlagsmænd ind hos biskop Henrik af Vendsyssel, i en nærliggende „torp, hørende til hans bispedømme“ (*villa episcopi ejus*). Da Ælnod idelig bruger latinske omskrivninger og forklaringer af de danske stedsnavne — således ved Suddatorp, Sælland, Roskilde, Dalby, Vestervig, Vendle, Kragesig (Kragestrand), Agersborg, Viborg, Hedeby —, må der også her dølge sig et navn, og den nærmeste by ø. n. ø. for Agersborg hed virkelig Biskopstorp (nu Bejstrup). Grunden til, at Knud den hellige tager ind der i steden for at gå til sin befæstede kongsgård, har vel været den, at han derved kunde skuffe sine forfølgere. Disse måtte tro, at han tog ind på Agersborg, og når de straks efter går således til værks, at de overrumpler denne kongsgård, så har det sikkert fortrinsvis været deres mål at få fat på kongen dér. Fra Biskopstorp, der lå et stykke øst for hovedvejen, kunde Knud med mindre fare holde udkig og se sagen an; dér var han bedre værnet mod overrumpling.

Som god vært og nidkær præst søger biskop Henrik nu at bringe forlig til veje og rider atter nord på frem imod oprørsskaren. Hvor han har truffet de voldsomme Vendelboer, siges os ikke; men da vi hører, at de i deres raseri pisker strandsandet op med deres spyd, må det have været ved Vesterhavets kyst, vel omtrent der, hvor nu Øster og Vester Hanherred mødes. Oprørerne er da efter udplyndringen af den yderlig liggende kongsgård i Hvetbo herred dragne videre langs stranden. Da biskop

Henrik knap nok i sit hellige embede har et værn mod Vendelboernes forbitrelse, skønner han, at oprørsluen har taget endnu voldsommere fat, end han havde troet. Nu gælder det for ham om skyndsomst at være sin kongelige gæst, han sprænger afsted, skildrer ham stillingen og får ham til ufortøvet helt at forlade Vendsyssel. Fra stranden ved Biskopstorp har kongen søgt ombord, hurtig er han bleven roet over på den anden side af Limfjorden, og nu rider han rask med sine Vederlagsmænd ad hovedvejen til Viborg. Den voldsomme kamp, som hovedmassen af hans mænd måtte bestå ved Agersborg, kom han selv ikke til at overvære.

Når Knud den hellige lod størstedelen af dem, der havde fulgt ham gennem Vendsyssel, blive på den store kongsgård ved Limfjorden, var det hans hensigt på den vis dels at værges sin ejendom, som det måtte harme ham at vide prisgiven, dels at opholde fjenderne, så at de ikke kunde komme over fjorden, hvorved han selv kunde vinde des større forspring. Efter den anstrengende flugt for Vendelboerne har kongsmændene og Knuds tilhængere på Agersborg imidlertid været trætte, så de lader sig overraske, rimeligvis i det tidlige gry. Vi hører, at flere af dem nøgne blev trukne ud af deres senge eller nøgne styrtede sig mod fjendernes våben. Vendelboerne har altså brudt op om natten, og deres overrumpling er lykkedes ret godt; har de haft håb om at gribe kongen, er de dog blevne skuffede. Medens adskillige af kongens mænd altså var værgeløse, har dog andre fået tid til at gribe til våben, så at kampen blev blodig. Undersøger man levningerne af Agersborg, vil man forstå, at stedet har kunnet være skueplads for en bølgevende kamptummel. Voldstedet er nemlig i sit nuværende

omfang 5—6 tønder land, og dertil kommer forborgen, der muligvis allerede har været til på Knuds tid¹⁾. Vendelboerne får imidlertid overtaget, en stor del af kongsmændene bliver nedhuggede, andre bliver grebne og enten hængte eller styrtede i vandet, nogle lykkes det at frelse sig ud på skibe og sætte over Agersund, medens det ellers *hidtil* (hactenus) kun var kongen og hans følge, der var sluppen over Limfjorden. Ved denne sidste oplysning viser Ælnod, at Knud alt tidligere havde forladt Vendsyssel og ikke var på kongsgården, da den blev overrumplet. Agersborg bliver fuldstændig hærjet, og dernæst kan Vendelboerne sætte over fjorden for at forfølge kongen videre og øge den rejsning, som allerede var i gang.

¹⁾ Oplysningen om voldstedets omfang skylder jeg velvillig meddelelse fra museumsdirektor dr. Henry Petersen, som i sin tid har undersøgt stedet og indgivet beretning til Oldnordisk museum. I et pergamentbrev, udstedt i Lemvig 9. Marts 1373 (Rigsarkivet, Nørrejylland 53 b), hvorved ridder Nils Eriksøn forpligter sig til at genopbygge det ødelagte Agersborg, har vi en opregning af borgens enkeltheder: „castrum Akersburgh. una cum suburbio dicto Vorborgh. . . . edificiis, domibus, propugnaculis dictis bargfretth, cum asscribus dictis plankær, pontibus fossatis tumulis dictis vææle“. Lidt efter omtales en ladegård: „curia ante castrum Akersburgh . . . dicta grangia“. Hvor meget af dette der har været til på Knuds tid, er vanskeligt at afgøre. Selvfølgelig har det i alt fald haft et helt andet udseende end på Valdemar Atterdags tid. Kampestensgrunden af forborgen, som findes under den nuværende Aggersborggård, er langt yngre og kan aldeles ikke henføres til 11. århundred. Hovedborgen har derimod nok været af samme størrelse som i 14. århundred og haft omfang som det nuværende voldsted. — At det er til Agersborg, at Ælnod henlægger kampen, er aldeles utvivlsomt. Han taler om Vendelboernes fremstormen mod „den för nævnte by“ (ad urbem prænominatam); men han har i det foregående ikke nævnt nogen anden „urbs“ end „Urbs agri“, Agersborg.

Følger man denne gang i begivenhederne, vil man ikke spore de vanskeligheder, som man efter rigsarkivar A. D. Jørgensens mening må støde på ved at rette sig efter Ælnods fremstilling: Det skulde være meningsløst, at bønderne angriber Agersborg, når kongen var på bispens gård i nærheden; og har kampen drejet sig om dette sidste punkt — hvilket for øvrigt er umuligt efter Ælnods ord —, skulde det være uforståeligt, at kongsmændene ikke iler til fra Agersborg for at hjælpe deres herre. Men sagen er, at kongen er sluppen fra Vendssyssel, inden Vendelboerne overrumpler Agersborg, og dette er det eneste sted, hvor der har stået en kamp. Havde kongen endnu været på Biskopstorp, da oprørerne trængte ind i Agersborg, vilde han også efter al rimelighed være bleven afskåren fra flugten videre syd på. Det kan enten tænkes, at bønderne har ventet at finde kongen i Agersborg, hvilket forekommer mig sandsynligst; eller det kan antages, at de har fået nys om hans flugt og skynder sig da mod borgen for at blive herrer over Agersund og således i stand til at forfølge kongen videre. Men i begge tilfælde har Vendelboernes angreb på Agersborg sine gode grunde.

Så vidt altså Ælnods fremstilling af oprørets udviklingsgang. Vi skal dernæst gengive det samme optrin efter Knytlingasagas skildring: Da ledingshæren til det påtænkte Englandstog har sveget kong Knud, drager han til Sælland, derfra „syd på“ til Fyn, hvor han indkræver bøder for ledingsbruddet, og derfra „syd på“ til Jylland, hvor han fortsætter med disse straffe. Rygtet om Knuds strænghed når op til Vendelboerne, og kongens egen sysselmand vest på i „Vendilskaga“, Thord Skori, ægger bønderne til oprør. Knud er imidlertid kommen

til deres nabolag: han er på gæsteri på det sted, som hedder „at Sævarenda“ (Sjörind), inderst ved Limfjorden. Derfra sender han Thorgunnesönerne og 60 af sine mænd til „Vendilskaga“ for at lægge folket i skat. Ved en å møder de Vendelboernes oprørshær og nødes til at vende tilbage. Ved denne tidende bliver kongen ilde til mode, forlader Sjörind og drager „nord på“ til Fyn for dér at tage ind på gæsteri, som han alt havde i sinde. Toli, en af de snildeste af Knuds mænd, bliver efter hans vilje tilbage for at forhandle med Vendelboerne; han råder dem fra at fare frem med hærskjold, men til svar skyder Thord Skori sit spyd igennem ham. Bønderne fortsætter deres tog, indtil de når Sjörind; dér dræber de kongens årmand og plyndrer kongsgården. Rejsningen vinder større område, Asbjörn Ødane-jarl og Eyvind Bifra træder i spidsen for oprørerne og fører hæren til Randers. Efter nogle dages forløb går de videre til Fyn.

Som man vil se, er der i denne sagaskildring kun én eneste efterretning, som kan forenes med Ælnods fremstilling, nemlig at oprøret udbryder i Vendsyssel. Ellers er der uoverensstemmelse på alle punkter. Sagaen har Danskernes ledingsbrud som historisk baggrund; Ælnods fortælling taler afgjort imod, at der har fundet ledingsbrud sted, så Knuds strenghed skyldes andre forhold. Sagaen lader en af kongens egne mænd være særlig virksom ved rejsningen, Ælnod lader alle kongens mænd stå på hans side. Sagaen lader rejsningen begynde, mens Knud er andensteds; Ælnod lader derimod rejsningen foranlediges ved Knuds egen nærværelse. Sagaen lader Knud bevæge sig fra Thy henimod Vendsyssel, Ælnod lader ham (under flugten) bevæge sig fra

Vendsyssel hen imod grænsen af Thy. Sagaen lader Knud flygte, da han hører om Vendelboernes rejsning, så at han end ikke betræder Vendsyssels grund og personlig ikke får det mindste at gøre med Vendelboerne før i Odense; Ælnod gör derimod Vendsyssel til skuepladsen for Knuds bevægede oplevelser. Sagaen lader Knud flygte ved første efterretning om oprøret, Ælnod lader ham søge at tale folket til rette og senere udsende biskop Henrik for at dæmpe rejsningen.

Det er derfor umiddelbart indlysende, at man umulig kan forene de to beretninger på den måde, at man fastholder alle enkeltheder hos dem begge. Det har vel heller ikke nogen villet påtage sig. For sammensmeltningens skyld må man ofre noget af Ælnods og noget af sagaens efterretninger. Dette kunde jo i og for sig ske på forskellig måde; men jeg holder mig i det følgende kun til rigsarkivar A. D. Jørgensens forsøg på ad denne vej at klare den historiske sammenhæng. Ælnod tages som udgangspunktet; hans skildring bliver brugt som begyndelsen, Knytlinga bliver til dels nyttet som fortsættelsen. Knud er med andre ord i Vendsyssel, da oprøret begynder; han flygter fra Börglum, lader en del af sine mænd gå til Agersborg og sætte over Limfjorden, men går selv vester på gennem Thy til Sjørind, som skulde være den „villa episcopii“, der nævnes af Ælnod. Kampen, som Ælnod knytter til Agersborg, henlægges så til Sjørind, og Knud er tilstede ved dens begyndelse, men flygter ud af faren.

Meget hensyn kan man ikke sige, at der på denne måde er taget til sagaen. Thi den véd ikke noget om kongens flugt fra Vendsyssel til Thy, den lader ikke

kongen opleve nogen kamp, ja den taler overhoved ikke om nogen egenlig kamp; endelig kalder den Sjørind en kongsgård og ikke en bispegård. Hvad bliver der da egenlig tilbage af Knytlingas beretning? Kun, at Sjørind har spillet en hovedrolle under den jydsk rejsning. Men selv denne rolle bliver anderledes, end sagaen har betegnet den.

Spørgsmålet er nu, om der ikke er givet en meget for høj betaling for brugen af Sjørinds navn i denne sammenhæng.

Tiltræder man det ovenfor skildrede sammensmeltningsforsøg, tvinges man for det første ind på den påfaldende teori, at Ælnod vel skulde være udmærket underrettet om oprørets begyndelse blandt de nordlige og mellemste Vendelboer, men fuldstændig i vildrede med dets videre fortsættelse. Ælnod siger nemlig udtrykkelig, at den torp under Henriks bispedømme, hvor Knud den hellige tog ind, lå *i nærheden af Agersborg*. Men skulde der ved denne torp tænkes på Sjørind, havde vor krønikeskriver taget meget fejl, da Sjørind ligger såre langt fra Agersborg, i en anden landsdel. Allerede denne formodning, at Ælnod skulde være stedkendt ved Börglum, men ikke ved Limfjorden syd derfor, synes mig at ligge det sandsynlige fjernt.

For det andet nødes man til at gøre Sjørind, der ellers kun kendes som kongsgård, til bispens gård¹⁾. Der findes imidlertid slet ikke nogen støtte for sådan en antagelse. Henvisningen til den bekendte „bispegrav“ på Sjørind kirkegård forandrer ikke sagen. Thi dels

¹⁾ Jeg har selv tidligere sluttet mig til den gisning, at Sjørind da var bispegård og senere blev mageskiftet med Börglum: Konge og præstestand i den danske Middelalder I 242 note 2. 266.

hidrører gravstenen med bispebilledet fra tiden om 1200, da Sjørind efter rigsarkivarens egen gisning for lang tid siden skulde være mageskiftet til kronen; dels er der intet, der godtgør, at den er gravsten over en biskop. Stenens bispebilled kan ved sin sammenstilling med engelen efter den tids fremstillingsmåde ikke være billede af den jordfæstede, men må forestille en helgen, snarest St. Nikolaus. Lignende fremstilling af en helgenbisp har man på Gjessingholm-stenen og den i 1887 fundne Grenå-sten. Den stedlige overlevering fra Sjørind har da også ved at tale om „bispegraven“ kun villet fortælle, at stenen var sat over en fremmed, skibbruden bisp, men ikke over en af landets egne kirkestyrere. Derved kan overleveringen i alt fald ikke blive noget fingerpeg mod Sjørind som bispegård. Tilmed synes denne tradition om bispegraven kun at være vrangbytning med den udvalgte Oslobisp Johannes Mules jordfæstelse i Vestervig 1524¹⁾. Ligesom Agersborg nævnes Sjørind i kong Valdemars jordebog blandt kongelev, og intet tyder på, at det har været anderledes i Knud den helliges tid.

For det tredje lader man Knud den hellige foretage et dumdrigt og tankeløst skridt, hvis man lader ham gå fra Vendsyssel til Sjørind. Under flugten for Vendelboerne skulde han have bortsendt de fleste af sine mænd og kun med et lille følge trukket sig ud i det smalle Thyland, afskåren fra det øvrige Jylland ved Limfjorden! Det synes umuligt, at han kunde slippe derfra. Og hvis han var sluppen fra Thy, da vilde det være vanvid at

¹⁾ J. B. Löffler i *Årbøger f. nord. oldkyndigh.* 1877, s. 83 ff.; *Gravstene fra Middelalderen*, s. 16 f. XV.

gøre den store bue syd om Limfjorden til Viborg. Oprørerne måtte her kunne komme ham i forkøbet, så han slet ikke havde kunnet nå frem. Men således kan det heller ikke være gået til. Hvis han virkelig havde trukket sig ud på Thy, der var som en gren fra Vendsyssel, så vilde han være løbet lige i fælden og havde sikkert allerede da måttet bøde med livet. Knud har kunnet være stivsindet, men et så planløst træk kan man ikke med føje tillægge den dygtige konge¹⁾.

At man har fundet våben ved Sjørind vold, kan ikke berettige til at opgive Agersborg som det egentlige kampsted. Man har for den sags skyld også opgravet våben ved Agersborg²⁾. De ved Sjørind fundne økseblade, sværd, spydspidser og stighbøjler *kan* — ifølge velvillig meddelelse fra musæumsdirektør dr. Henry Petersen — hidrøre fra Knud den helliges tid, men der er ikke noget i vejen for, at de også kan være ældre. Efter dette er det altså *muligt*, at våbnene kan være minder om en kamp i sommeren 1086. Thi oprøret har forgrenet sig til Thy, man har selvfølgelig stormet kongsgården, og det kan jo godt tænkes, at der har været kongsmænd, som satte sig til modværge; kun har denne kamp ikke direkte noget med kongens flugt at gøre, Knud har været langt derfra. Men selv om en kamp ved Sjørind efter Knuds flugt kan kaldes en mulighed, så kan man med lige så god grund henføre de der fundne våben til Sven Estridsöns kampe med Magnus den gode eller Harald Hårdråde, ja måske endog til Sven Tjugeskægs kampe med Svenskerne i Danmark.

¹⁾ Allerede A. C. Fabricius har ytret betænkeligheder i så henseende: Antikvar. tidsskrift 1846—48, s. 181 ff.

²⁾ Suhm: Historie af Danmark IV 681.

Våbenfundet kan derfor aldeles ikke afgøre spørgsmålet til fordel for sagaen.

Men fortjener Knytlingas beretning nu i det hele den tillid? Bør man tage så meget hensyn til den, så man derved forringer Ælnods værd ret føleligt og tillægger kong Knud et meningsløst tilbagetog? Nej, sagaen viser sig så dårlig stedkendt i Nørrejylland og fremfor alt så vrang i sin historiske opfattelse, at dens autoritet over for Ælnod bør sættes lig nul.

Hvad sagaens stedfæstelser angår, kan der gøres indvendinger nok. Landet nord for Limfjorden kaldes Vendilskaga eller Hjarranda sýsla; men denne sidste gådefulde betegnelse — det er næppe nogen fordrejelse af Hjörning, der på et par steder nævnes i sagaen og kaldes Jörungr — savner al hjemmel. Sagaen påstår, at Asbjörn jarl og Eyvind Bifra hørte hjemme i Vendilskaga, og at to steder dér var opkaldte efter dem, Ásbjarnarbúðir og Eyvinðarbúðir; men dette turde være fuldstændig fri fantasi af sagamanden, og det er vel knap nok rimeligt, at han overhoved har hørt noget om danske stedsnavne, som lignede de af ham lavede (f. eks. Esbønderup og Everdrup på Sælland). Det svarer til sagaens vilkårlighed på andre punkter vedrørende danske stedsnavne, således når den i kap. 33 nævner „Ragnarsstaðir“ og „Ragnarssjór“, liggende „i Ribe bispedømme“, som opnævnte efter Blod-Egils fader Ragnar, skönt Ringkøbing (med Ringkøbing fjord), hvortil der sagtens skal hentydes, umulig kan udledes af dette mandsnavn. For nutidens læsere tager det sig endvidere mærkeligt ud, når Knytlinga lader Knud fare fra Sælland syd på til Fyn og derfra syd på til Jylland, ligesom han senere flygter fra Sjørind nord på til Fyn,

og oprørsskaren drager nord på til Randers. Her vilde det dog være urigtigt at gå i rette med sagamanden; han har samme stedsbetegnelser, som vi også ellers møder hos Islænderne; de anførte steder viser en regelmæssig forskydning af verdenshjørnerne: syd skal være vest, vest skal være nord, nord skal være øst, og tillige ser vi, at landsdelene betragtes som helheder overfor hverandre. Derimod viser det uklarhed, når nogle stedsbetegnelser kommer i modstrid med denne forskydning. I kap. 32 siges „Vendilskaga“ at strække sin spids i *nordlig* retning og „Jyllandsside“ at strække sig fra Vendilskaga *syd* på ned til Ribe; disse i og for sig rigtige bestemmelser står ikke i samklang med de andre¹⁾. Rent forvirret bliver det, når Vendsyssel lægges *vest* for Sjørind. Det følger af sig selv, at det var vanskeligt for en fremmed at forene de snævrere stedsbestemmelser med grundretningerne; men selv om man kan undskylde sagamanden, kan man dog ikke frikende ham for en uklarhed med hensyn til de steder, han omtaler, og dette må straks svække hans historiske pålidelighed noget. — Jeg er da overbevist om, at Knytlinga ikke røber dybere indsigt ved at omtale Knud den helliges ophold på Sjørind, og jeg tvivler stærkt på, at sagaen her støtter sig til en dansk overlevering. Grunden til, at Sjørind er gjort til skueplads for det bevægede oprin, er kun den, at Sjørind på sagaskriverens tid var kendt som stor og anseelig kongsgård i det nordligste Jylland, værnede med stærke volde; sagamanden har med andre ord, så vidt jeg kan skønne, nyttet sine kundskaber om

¹⁾ Jap. Steenstrup, *anf. skr.*, s. 43 f.

Danmark på samme frie måde, som en romanforfatter nu til dags vilde gøre det.

Som Knytlingasaga stedfæster begivenhederne i Nørrejylland på vrang og selvlavet måde, således gengiver den også den historiske stilling meget ændret, og det er en endnu væsenligere sag. Den lader urigtig Knuds indkræven af ledingsbøder være grunden til rejsningen (herom senere). Den lader endvidere Knud ved efterretningen om oprøret kundgøre, at han nu vil tage til Fyn, hvor han alligevel agtede sig på gæsteri, og det skönt han efter sagaens egne ord lige kom derfra, og skönt man dog skulde synes, at han havde andet at gøre end at lade, som om der ikke var forefaldet det mindste i Jylland! Endelig indfører sagaen foruden flere ellers helt ukendte mænd, to hovedpersoner, som har mere præg af digtning end af virkelighed: Asbjörn Ødanejarl og Eyvind Bifra. Vi vil kaste et blik på fortællingerne om disse to høvdinge, i det vi derved samtidig følger begivenhedernes gang videre fra Jylland over til Fyn.

Det er almindelig og med god grund antaget, at sagaens „Eyvind Bifra“ er den samme som „Piper“ (egl. Pipre, lat. Pipro) hos Ælnod. Begge steder er han forræderen, men på højst forskellig måde. Sagamanden har hørt en dansk overlevering om Pipers forræderi og har da omdannet hans danske navn, der var Islænderne fremmed, til det symbolske Bifra, Bævre¹⁾. Det var så meget na-

¹⁾ P. E. Müller stiller det i forbindelse med ny-islandsk bifræn og bifræfinn, hvorved betydningen må blive „den frække“ (Vidensk. selsk. filosof. og hist. afh. IV 169). Mon betydningen ikke snarere er „den upålidelige“? Så kommer det til at svare til det ligeledes symbolsk klingende Blakke, det navn, han har

turligere, som man fra Landnáma kendte en Bifra-Kári. Da dette Bifra ikke kunde stå som selvstændigt navn, blev det gjort til øgenavn og føjet til det i sagaerne vel kendte navn Eyvind, der ellers aldrig, så vidt jeg véd, forekommer på dansk grund. Alt, hvad Knytlinga fortæller om ham, er digt og ikke historie. Den lader ham myrde Knud foran alteret, skönt Benedikt og hirdmændene står vagt ved kordøren, noget som ikke blot på det stærkeste strider mod fortællingen i „Passio“ og hos Ælnod, men tillige i sig selv var umuligt. Sagaen lader ham dernæst prøve på at slippe ud af vinduet ved alteret, skönt vinduerne i de gamle trækirker har været meget for små til den slags idræt; ellers måtte jo oprørerne også have kunnet trænge ind ad vinduerne, medens kongsmændene kæmpede ved kirkedøren, men det hører man ikke noget om. Da han har nået op i gluggen, hugger hirdmanden Palmer ham tværs over: benene falder indenfor, overkroppen udenfor kirkevæggen. Den slags fremstilling behøver ikke nogen kommentar. For øvrigt göres Eyvind Bifra til Asbjörn jarls villige redskab. Derfor er han allerede hovedmanden i rænkespillet mod Knud, da Harald Hén ved kongevalget bliver foretrukken for ham. Det vidner om sagamandens kompositionstalent. Da sagaen opfatter den hele rejsning som jydsk, så at det er Jyderne, som i Odense dræber Knud, göres Eyvind også til Jyde og Vendelbo. Ælnod står ligeledes på dette punkt i modstrid med sagaen, da han gör Piper til fynsk høvding. Hvem man bör følge, vil vist ingen tvivle om. Og med hensyn til Ælnods

fæet i senere dansk overlevering (Saxo 589 f. S. r. D. III 410. 420).

gengivelse af forræderens navn er der ingen grund til at nære mindste betænkelighed. Navnet Piper forekommer ofte på dansk grund; i året 1249 nævnes således netop en fynsk herremand af dette navn¹⁾, og der kan også henvises til de gamle stedsnavne fra Slagelseegnen, Pebertorp og Pepringe (nu herregården Falkensten).

„Eyvind Bifra“ må altså vige for Piper, og sagafortællingerne om ham, der slet ikke stemmer med Ælnods skildring af Pipers forræderi, må opfattes væsenligst som digtning. Men nu Knytlingas „Asbjörn jarl“, Knuds farbroder. Her stiller sagen sig noget anderledes, da vi andensteds fra véd, at Sven Estridsön virkelig havde en broder ved navn Esbjörn (således hedder navnet på Dansk). Men selv om sagaens Asbjörn for så vidt er en historisk person, er dens fortælling om hans optræden mod Knud den hellige under rejsningen aldeles uhistorisk. Jeg skal ikke dvæle ved det meningsløse i, at sagaen kalder ham Ødanernes jarl og dog anbringer ham i Vendsyssel for tilsidst alligevel at lade ham fra Fyn tage hjem „nord på“ (ø: øst på) til Øresund. Men jeg vil hævde, at alt, hvad Knytlinga fortæller om hans forhold til sin brodersön Knud under folkerejsningen på Fyn, står virkeligheden fjernt. Lad os tage sagaens fortælling i dens grundtræk: Asbjörns forræderi mod kongen, i det han går til ham, tilsyneladende for at give ham råd og hjælp, i virkeligheden for at udspejle ham; hans ærinde til bønderne, som han udfører på den måde, at han i stedet for at overbringe kongens fredsbud på det ivrigste ægger dem til at overfalde Knud i Odense; endelig hans kamp i spidsen for oprørerne. Alt svarer nøje til,

¹⁾ S. r. D. I 289.

hvad Ælnod fortæller om Piper. Nu lægger Ælnod overordenlig megen vægt på dette forræderi; for ham er det et såre væsentligt led i Knuds martyrium, at han er bleven sveget af en af sine egne, til hvem han havde tillid. Havde forræderen da virkelig været kongens egen farbroder, vilde det i den grad have været velkomment emne for Ælnod, at han umulig kunde have udeladt det. Og der kunde ikke være tale om, at han ikke havde hørt noget om det, når han udspurgte mænd og kvinder om den tids hændelser. Havde Esbjörn jarl virkelig båret sig ad, som Knytlinga fortæller, vilde folk have talt vidt og bredt om hans færd. Han kan således slet ikke have været hovedmand for kampen mod Knud den hellige. Slige fortællinger må stå for sagamandens egen regning; som han har forandret Pipers *uavn* til Eyvind Bifra, således har han henført *enkeltighederne i hans forræderi* til Esbjörn jarl.

Hvad sagaen ellers fortæller om sin Asbjörn, skal heller ikke styrke tilliden til skildringen af hans optræden i Odense. Fremfor alt gælder det fortællingen om hans død: I en landsby ved Øresund overfaldes han af „vælske mus“, der ikke efterstræber nogen af hans følge, men blot ham; han løber ned til sit skib og stoder fra land, men dyrene svømmer efter ham, kravler op på skibet og bider sig fast i ham allevegne, indtil han udånder. Dette er ikke andet end en genspejling af det bekendte tyske sagn om biskop Hatto, som under hungersnød indebrændte en del fattigfolk i en lade, men til straf blev overfalden af mus, og da han vilde frelse sig ud på den lille Rhinø ved Bingen, hvor der endnu findes et „Mäuserthurm“, satte musene efter ham og bed ham ihjel der. — Sagaen gør fremdeles sin Asbjörn jarl til

Harald Héns svigerfader; men, som jeg allerede tidligere har haft lejlighed til at hævde, er det af kirkelige grunde så at sige umuligt, at kong Harald kan have været gift med en datter af Sven Estridsöns broder Esbjörn¹⁾. Dette giftermål har sagaen vel også blot arrangeret for at støtte sin Asbjörns modarbejden af Knud, den gang Harald Hén blev valgt til konge. Men hvorledes forholder det sig i virkeligheden med Esbjörn jarls optræden ved dette kongevalg? Det er muligt, at sagaen her giver en rigtig efterretning; men jeg er alt andet end tilbøjelig til at tro det. Som sagaen egenmægtig har anbragt sin Eyvind Bifra i denne sammenhæng, således kan den også godt på egen hånd have indsat jarlen. Atter her har Ælnods tavshed megen vægt. Thi var Knud bleven fortrængt ved sin farbroders rænker, kunde Ælnod bruge det som indledning til hans martyrium; men i steden for lader han Knuds egen heftige karakter være grunden til, at de danske vrager ham. Det kan også anføres, at „Passio“, der står begivenhederne så nær, lader Knuds brødre fordrive ham fra Danmark, men der tales ikke noget om hans farbroder.

Man vil spørge, hvorledes sagamanden da overhoved har fundet på at tildele sin Asbjörn denne rolle. Hvorvel historikeren sikkert ikke vil forpligte sig til allevegne at udpege et virkelighedsgrundlag for sagaens fortællinger, vil han dog her næppe betænke sig på at vise hen til de engelske årbøgers oplysninger om de to frænders tidligere forhold. Muligvis kan ad den vej gåden løses. Som bekendt udsendte Sven Estridsön i året 1069 en stor flåde til England. Flådens førere var hans to sønner

¹⁾ Konge og præstestand i den danske Middelalder I 209 f.

Harald og Knud og hans broder Esbjörn jarl. Som den ældre var Esbjörn vel den egenlige leder. Toget førte ikke til noget, og efter hjemkomsten blev Esbjörn jarl beskyldt for at have modtaget bestikkelse af Vilhelm Erobrer, og Sven Estridsön jog da sin broder i landflygtighed. Det er rimeligt, at den fyrige og krigerske Knud har græmmet sig mest over togets uheldige udfald, og i sin harme har han da, næppe helt uden grund, kastet skylden på Esbjörn jarl. Således kan der under og efter Englandsfærden have udviklet sig særligt fjendskab mellem jarlen og hans brodersön. En sådan overlevering kan under omdannelser have nået sagamandens øre; muligvis er den slet ikke udgæet fra Danmark, men fra England. Thi også andensteds har England ydet sagaerne stof, i alt fald legenden om St. Edmund, der dræbte Sven Tjugeskæg. Historisk sikkert har vi ikke efterretninger om Esbjörn jarl efter flådens hjemkomst og hans domfældelse i 1070. Snarest er han vel død i landflygtighed, formodentlig i Sverige, og det turde være tvivlsomt, om han har levet endnu, mens Knud den hellige var konge.

Vedrørende det blodige optrin i Albanskirken kan man så nogenlunde følge Ælnods fortælling. Ganske vist får tendensen henimod Knuds helgenære nogen indflydelse på fremstillingen; men begivenhedernes virkelige gang lader sig alligevel ret godt bestemme ud fra krønikens ord.

Når Ælnod til begyndelse fremstiller sagen således, at Knud den hellige går over i kirken blót for at høre vespersangen, ligger der heri en overdrivelse af hans fromhed. Den påfølgende voldsomme kamp viser, at kongen og hans mænd har været fuldstændig væbnede, rede til at sælge deres liv så dyrt som muligt. Man må

derfor opfatte stillingen således: Forræderen Piper har gjort kongen tryk, så han ikke aner, hvad der forestår; pludselig ser Knud bøndernes skarer styrte ind i Odense, så at det er for sent at flygte; han opgiver da at værges sig i kongsgården, og i sidste øjeblik tyer han over i kirken for at søge ly i den. Det er let at forstå, hvad der har bevæget ham til dette skridt. Den mulighed var jo nemlig for hånden, at oprørerne vilde nære sky for at krænke stedets hellighed. Og skulde det komme til kamp, da var kirken med dens enkle rumforhold, dens ene indgang og dens små højtsiddende vinduer et bedre værn end kongsgården, der må have været en samling af lavere bygninger, ulige vanskeligere at forsvare. Når jeg hævder, at Knud og hans mænd har været rede til forsvar, vil jeg dermed ikke sige, at fortællingen om vespertjenesten er urigtig. Det må antages, at der virkelig har været klerke samlede til aftenang, så at de har kunnet skrifte kongen og hans mænd. Thi dette sidste træk turde være en helt troværdig efterretning.

Spørges der, hvem der har kæmpet for kongen i Albanskirken, må man svare: det har Knuds broder Benedikt og de 17 „medkæmpere“, der af gravskriften navngives som delagtige i hans martyrium. Af Ælnod véd vi, at Piper æskede kongsbryden i Odense til enekamp, og at denne fik banesår, så at han udåndede indenfor kirkedøren. Kongsbryden må sikkert være mellem de 17 navngivne mænd. Disse „medkæmpere“ (commilitones) har vel for øvrigt været de Vederlagsmænd (milites), som var flygtede med Knud den hellige gennem Jylland og til Fyn. Kongsbryden kan også antages at have hørt til Vederlaget; det var i alt fald til-

fieldet med kong Nils's bryde i Varde, Eskil Ebbesön, som nævnes i Vederlagsrettens historie. — Erik (Ejegod) har sikkert ikke været med i kirken, således som Knytlinga fortæller. Ælnod, som udtrykkelig lader Erik og „den berönte Sven“ slutte sig til kongen på Fyn og følge ham til Odense, vilde ikke have undladt at omtale deres deltagelse i kampen, hvis de virkelig havde gjort Knud følge til det sidste. De må derfor antages at have forladt Odense för bøndernes indtrængen¹⁾ eller i det mindste, som Sakse beretter om Erik, have banet sig vej gennem skarerne inden disses angreb på kirken. Knytlinga siger, at brødrene Palmer og Blakmer faldt ved kirkedören sammen med Benedikt. Muligvis er her en lille stump af en virkelig overlevering, da gravskriften blandt Knuds faldne mænd nævner en Palne og en Blakke, hvis navne kan være blevne omdannede af Islænderne. Men når sagaen videre fortæller, at efter Knuds og Benedikts fald fik de genlevende af kongens mænd fred, blandt dem Thorgunnesönerne Sven og Astrad, så er vi udenfor historiens enemærker. Således som de to brødre fremtræder, er de rene romanfigurer; hvad der senere fortælles om deres fangeliv i Flandern og deres underfulde udfrielse, er ren digtning, og med deres deltagelse i kampen er det næppe bedre vendt. Sven Thorgunnesön (Trundsön) kendes ganske vist fra Vederlagsrettens historie og fra Lundekapitlets mindebøger, men danske kilder véd ikke noget om hans optræden som Knuds trofaste medkæmper. Ikke en gang „den berönte Sven“, som Ælnod nævner, og som jo for øvrigt efter hans fremstilling ikke kom til at deltage i

¹⁾ Således A. D. Jørgensen, Nord. kirkes grundlæggelse, s. 791.

kampen, kan være denne Sven, da han nævnes mellem Erik og Benedikt og derfor må opfattes som en af Sven Estridsöns mange sønner, snarest den Sven, der senere blev berömt som korsfarer. Det er overhoved ikke rimeligt med sagaen at antage, at nogen af kongens mænd i kirken har overlevet den frygtelige kamp. Ælnods ord om dramaets afslutning må forstås således, at *alle* Knuds mænd er faldne med ham. Og hvad er vel rimeligere? Lidenskaben er under kampen vokset til vildhed, de våbendjærve kongsmænd har fældet mange af bønderne, og kongens fjender har da ikke længer været til sinds at skåne nogen.

I Ælnods fremstilling af tvekampen mellem forræderen Piper og kongens bryde skimter man noget af det legendeagtige. De skifter svære hug, fortælles der, og begge dør af deres sår; men medens bryden dør indenfor kirkens dør, bliver Piper bragt til sit hus, hvor han under dødskampen udstøder de grueligste eder og forbandelser og i sin rasen bider sin egen tunge af. Af Ælnods egne ord kan vi skönne, hvorledes der blandt Odensemunkene kunde opstå slige overleveringer om Pipers endeligt. Ælnod er nemlig ærlig nok til at fortælle os, at kongsbryden døde *först*, umiddelbart efter tvekampen, og denne omstændighed var ubehagelig for dem, der vilde forherlige Knuds minde; thi tvekampen skulde jo være en slags gudsdom, og døde kongens forkæmper först, måtte oprørernes sag snarest siges at være den retfærdige. Odensemunkene har da snart vidst at fortælle om disse rædsler ved Pipers efterfølgende død for at godtgøre, at hans og oprørernes sag alligevel var Djævelens værk, og dette syn på sagen har Ælnod ganske naturlig gjort til sin betragtning.

Meget legendeagtig lyder Ælnods fortælling om, at Knud under kampen beder sine fjender udenfor kirken om en drik vand; en af dem er menneskekærlig nok til at løfte en strib med vand op til et af vinduerne, men da støder en anden til stribben med sit spyd, så vandet spildes; snart efter styrter udådsmanden på hovedet i en brønd og kommer ynkelig af dage. Den sidste del af denne lille fortælling er fremgået af lysten til at finde gengældelse, hvis form svarede til brøden; hvad fortællingens første del angår, har evangeliets beretning om Kristi tørst, da han hang på korset, fremmet denne legendedannelse. Men Ælnod er ikke dens ophavsmænd; i verset på gravpladen hentydes der allerede til dette led i Knuds martyrium.

Kongens personlige forhold i kirken skildres selvfølgelig af Ælnod på sådan måde, at hans fromme skriftemål og bøn foran alteret bliver hovedsagen. Imidlertid siger han dog lejlighedsvis, at bønderne ikke vilde høre Knud, „da han kom med billige forslag og lovede fred“, og „Passio“ skildrer endnu tydeligere, hvorledes kongen straks bød oprørerne forlig og vilde stille borgen derfor. Heraf ser vi allerede, at Knud har forsøgt alt for at redde livet. Ælnod fortæller også, at han skiftevis lod sine mænd gå til skrifte hos præsterne, hvilket ligeledes viser os, at han har færdedes iblandt dem nede ved kirkedøren. Men er det tilfældet, da bör vi ingenslunde tænke os Knud fra først til sidst optagen af bøn og skriftemål. Det vilde heller ikke ligne en krigersk konge som Knud at holde sig tilbage, når det gjaldt kamp på liv og død; og desuden var kongsmændenes tal så ringe, at der tilvisse var brug for enhver, som kunde bære våben. Ælnod taler da også med rene ord om kongens

deltagelse i kampen, selv om han just ikke betoner den. Efter at der allerede længe er dvælet ved kampen i Albanskirken, hedder det nemlig: „Hidtil har vi set den fromme fyrste kæmpe sammen med sine herlige helte imod fjenderne.“ Det meste af tiden har da Knud den hellige færdedes blandt sine mænd med sværd i hånd, og under kamp er det, at han er bleven såret af spyd og sten. Rimeligvis har han først trukket sig tilbage til alteret, efter at han var bleven alvorlig såret og følte døden rykke nærmere på livet. Har forholdet været således, bliver Knud aldeles ikke den vege og lidet heltemæssige skikkelse, som sagaen fremstiller for os i sin skildring af optrinnet i Odense. Trods sin fremhævelse af alt det, som passer i en helgenkrønike, har Ælnod derimod givet os et langt sundere og sandere billede af Knuds sidste optræden.

De nærmere omstændigheder ved selve Knuds død er det vanskeligt at få klarhed på. „Passio“ og Ælnod siger, at han blev ramt af spyd og stene, som blev slyngegede ind ad vinduerne, men derved fik han endnu ikke banesår. Knytlinga fortæller, at Knud blev ramt af et stenhug på brynet; det blødte stærkt, og han satte sig derfor med et bækken i skødet og sang salteren som før. Denne efterretning har man ment at finde bekræftet ved undersøgelsen af bruddet på Knuds pandeskal, og man har deri set en vægtig støtte for sagaens autoritet¹⁾. Det følger af sig selv, at når en anset anatom kommer til det resultat, at det store tindingebrud på kraniet *kan*

¹⁾ Professor F. Schmidts indberetning i „Helgenskrinene i St. Knuds kirke“, s. 26. A. D. Jørgensen i Årb. for nord. oldkyndigh. 1887, s. 149 ff.

hidrøre fra den sten, hvormed Knud ifølge sagaen blev ramt „på brynet“, vil en lægmand vogte sig for at gøre indvendinger. Men mulighed er ikke nødvendighed. Det behøver ikke at være gået således til; et slag med en kølle eller med bagen af en økse kunde frembringe samme virkning. Om Knud *har* levet efter det voldsomme slag, har lægevidenskaben ikke kunnet afgøre; den har blot konstateret, at muligheden derfor, som først syntes at måtte afvises, alligevel må siges at være for hånden, og at Knytlingas fortælling om, at Knud sad og nynnede salteren efter at være bleven ramt af stenen, derfor ikke absolut er en umulighed. Men når den anatomiske undersøgelse ikke kan støtte Knytlinga stærkere — og det kan den efter forholdenes natur ikke —, forekommer det mig altfor voveligt at opfatte fortællingen om stenkastet som aldeles uomtvistelig. Jeg kan i alt fald ikke se sagen således, samtidig med at jeg har måttet vrage Knytlingas skildring så at sige på alle punkter. Og muligheden af, at dette ene isolerede træk virkelig er historisk, kan i alt fald ikke redde sagaens øvrige fortælling om rejsningen mod Knud og kongens død i Odense kirke¹⁾.

Som bekendt lader „Passio“ og Ælmod Knud den hellige få banesår ved et spyd, der rammer ham i siden. Ælmod lader ham dog endnu efter dette slutte Benedikt i sine arme og tage afsked med ham. Med rigsarkivar A. D. Jørgensen anser jeg dette sidste træk for ren

¹⁾ Når rigsarkivar A. D. Jørgensen ud fra beretningen om stenhugget har taget sagaen i forsvar, er det for at styrke dens fortælling om, at det ene af de to skrin i Odense er Benedikts (ikke Albans). Også jeg tror, at sagaen i så henseende giver rigtig besked; men dens notits om Benedikts skrin har intet at gøre med dens fortælling om kampen i Albanskirken.

legende, og selve spydsåret har rimeligvis også fået for stor betydning; spydsticket i Kristi side, som spillede så stor en rolle i Oldtidens og Middelalderens allegoriserende skrifttydning, blev uvilkårlig gjort til forbillede¹⁾. Men jeg vil ikke med denne højt agtede gransker stille den kirkelige omformningen af begivenhederne på lige trin med sagaens fortælling om Eyvind Bifra, der snigmyrder Knud. Thi der er sikkert virkelig slynget spyd mod kongen gennem gluggerne, måske også gennem den åbning, der lige før kongens død blev tilvejebragt ved at man løsnede en af vægbjælkerne²⁾. Og disse våben er ikke udsendte i blinde; folk har klatret op til vinduesgluggerne for at tage sigte, og kirkens rumforhold har været så små, at kastevåbnene kunde ramme med kraft. Et af spydene kan have ramt kongen således, at det væsenlig bidrog til hans død. For øvrigt er der, som bekendt, ved undersøgelsen af hans skelet påpeget en voldsom beskadigelse af hvirvlerne; dette viser, at kongen, død eller døende, har været genstand for den råeste mishandling. Men denne gruopvækkende afslutning på det blodige optrin i kirken har klerkenes overlevering, som vi kender den fra Ælnod, tydelig nok skudt ud. Mishandlingen har været dem for afskyelig, den vilde berøve Knud den helliges „lidelseshistorie“ dens harmoniske præg og kun lidet svare til evangeliernes korsfæ-

¹⁾ A. D. Jørgensen i *Årb. f. nord. oldkyndigh.* 1887, s. 115 f.

²⁾ Grunden til, at man løsner den svære bjælke eller planke, er vistnok ikke blot ønsket om at skaffe endnu en indgang til kirken; men man har tillige prøvet på at knuse kongen ved pludselig at vælte bjælken ind imod ham. Den törnede imidlertid mod alteret, hvor den slog korset og relikvieæskerne til gulvet, og alteret tog således af for Knud.

stelsesberetning, der var martyrlegendernes forbillede¹⁾. Den kirkelige overlevering lægger megen vægt på, at Knud døde foran alteret med armene udbredte „som et kors“. Forklaringen hertil er, at det „at stå med armene udbredte som et kors“ (således at hele personen dannede et kors) var en i klostrene meget brugt bodsøvelse. Det er ikke umuligt, at klerkene virkelig har fundet kongen liggende i den stilling og deri allerede set et symbol på hans hellighed.

Vederlagsmændene er imidlertid blevne overmandede og nedhuggede af deres overmægtige fjender, og nu styrter bønderne ganske naturlig over i kongsgården og plyndrer. Men dér, fortæller Ælnod, opstod pludselig det spørgsmål, om ikke nogen af kongætten endnu var i live; oprørerne gav sig til at ransage alle vegne og fandt Benedikt liggende hårdt såret i et herberg, hvorpå de slæbte ham ud og tog ham af dage ved at hugge til ham og sætte spydene gennem hans bryst. Rigsarkivar A. D. Jørgensen har peget på det sandsynlige i, at det er mishandlingerne af Knud, der er overførte på hans broder; tillige foretrækker han Knytlingas beretning, i kraft af hvilken Benedikt efter Knuds drab hugger vildt ind på bønderne, indtil han falder ved kirkedøren, og grunden til, at han her giver sagaen fortrinnet, er den, at det vilde have været Benedikt umuligt at komme ud af kirken. Den første antagelse tiltræder jeg uden betænkning; selv om bønderne har været ophidsede, synes Ælnods skildring af deres grusomhed mod den døende kongesøn noget overdreven. Vedrørende det andet punkt kan jeg naturligvis indrømme det som mulighed, at Be-

¹⁾ Jfr. A. D. Jørgensen, anf. sted.

nedikt er bleven fældet i kirken. Men der vilde ikke være nogen tilskyndelse for Odensemunkene og Ælnod til at ændre en sådan kendsgerning, da det måtte være en ære for Benedikt at falde på kirkens hellige grund, hvor kongehelgenen selv havde vædet gulvet med sit blod. Når der da har været bestemt beretning om, at Benedikt blev fundet døende i et herberg, har det dog vistnok haft sin gyldige grund. Det kan tænkes, at han ved kampens ophør har ligget som død i kirken; præsterne, der havde skriftet kongen og hans mænd og selvfølgelig straks tog sig af de dræbte, så snart bønderne var styrtede over i kongsgården, har da måske mærket, at der endnu var liv i den unge mand, og båret ham over i herberget, der enten har hørt til kongsgården eller til klosteret. Der er han så bleven opdaget, er bleven slæbt ud og har fået banehug.

d) **Karakterskildringen af Knud den hellige.**

Det er vanskeligt at danne sig et pålideligt billede af Knud den helliges personlighed. Man står jo nemlig overfor en konge, der i sit liv har været hadet som få, men efter sin død opnåede en helgens ære og påkaldelse. Helgenkransen har, som det var at vente, kastet så stærke stråler, at adskillige af Knuds væsenstræk er trådte i skygge. Den kirkelige idealisering har med andre ord her som andensteds ladet noget af det individuelle gå til grunde.

Vil man gribe Knuds historiske personlighed, må man gå ud fra det uomtvistelig sikre i hans handlinger — og i hans skæbne. Pålidelige udgangspunkter har vi i hans tidligere tog til England, endvidere i hans sejrrige

kampe i „Østervejen“, som skjalden Kalv Månesön havde forherliget, og i hans store forberedelser til et nyt Englandstog. Et hovedpunkt finder vi fremdeles i hans iver for at hæve præstestanden; allerede hans mægtige gave til Lundekirken er borgen herfor. Ved at følge den historiske udviklingsgang her i Danmark kan vi imidlertid fastslå, at hævdede kongen præstestanden, fremmede han derved også sin egen magt; dette forhold må tages med, når det gælder at vurdere Knud den hellige på rette måde. Endelig har vi et sikkert udgangspunkt i hans fald for undersåtters hånd. Vi skønner, at i det mindste hele landet vest for Storebælt har reist sig mod ham, og at et politisk modparti er kommet til roret ved hans død.

Tager vi alene hovedpunkterne i Knud den helliges *styrelse* for os, tyder de på en stræben, der både er ædel og storladen. Men den modsigelse, som er mellem dem og hans ynkelige død, kan kun forklares ud fra modsætninger i kongens egen karakter. Thi Knuds avindsmænd er ikke en lille kreds, der af rent personlige og private grunde søger hævn; nej, det er folket som helhed. Men folket er ikke en samling forbrydere. Rejser det sig til uforsonlig kamp mod kongen, da har det sin dybere grund deri, at han har trådt dets dyreste interesser under fødder. De få historiske grundtræk i Knud den helliges liv lader os da allerede skønne, at der hos ham har været en mærkelig blanding af store fortrin og store fejl. Kæk og mandig har han været, dristig i sine planer, kraftig i sin optræden. Hans korte kongetid blev et af de mærkeligste afsnit i vor historie, og dette vidner atter om, at han har været en fremragende personlighed. Men hans skæbne afslører os, at

han tillige har været hård og streng, ja ligefrem voldsom. Har han været höjtstræbende, så har han i endnu højere grad været hensynsløs. Blandt kongerne för og efter ham har flere kunnet håndhæve et myndigt kongedømme og fremme kirken uden derfor at miste folkets kærlighed; det gælder særlig Sven Estridsön og Erik Ejegod, der begge netop i høj grad havde de danskes yndest. Når Knuds stræben fik det modsatte udfald, da må det mere have ligget i hans karakter og de midler, han valgte, end i de mål, han higede frem imod.

Denne Knud den helliges grundejendommelighed, løselig skitseret ved nogle få hovedlinjer, må tjene os til udgangspunkt, når vi skal værdsætte det billede, Ælnod giver os af sin helt.

Er det ikke let for os nutildags at klare os Knuds karakter i dens enkelte træk, så har det tilvisse heller ikke været let for Ælnod at skildre hans personlighed. Helgentroen må have haft mangen en dyst at bestå med den historiske overlevering, og brydningen mellem disse to faktorer skimtes også på flere steder hos Ælnod. De fleste kirkelige krønikeskrivere vilde helt igennem have ladet hensynet til kirken være rådende. Det var således allerede tilfældet med „Passio“s forfatter, der dog har skrevet kun få år efter Knuds død: helgenverdigheden udvisker eller omdanner her kongens karaktertræk i ikke ringe grad. Men det er Ælnods store fortjeneste, at han i det væsentlige ikke følger „Passio“s eksempel. Ærlig gengiver han, hvad han har hørt, også fra lægfolk, og da han levede på en tid, hvor helgentroen endnu ikke helt havde kunnet omdigte Knuds skikkelse, har han ikke fragået, at der kunde være fejl både i Knuds personlighed og i hans styrelse.

Det taler straks til Ælnods ære som krønikeskriver, at han indfører Knud som „såre lidenskabelig“ (acerrimus). Hans heftighed er grunden til, at de danske ved kongevalget efter Sven Estridsöns død vrager ham og vælger Harald Hén, som ikke blot var ældre, men tillige „mere afdæmpet i sin optræden“. Hvor vid er ikke kløften her mellem „Passio“ og Ælnod! Det ældre skrift lader Knud blive offer for brødrenes og høvdingernes had: de vil ikke have ham til konge, og så jager de ham ud af landet, til Sverige; Knud er allerede den forfulgte martyr. Denne kirkelige forvanskning har Ælnod haft liggende for sig, og dog er han oprigtig nok til ikke at optage den, men følge en anden overlevering, skönt den gav et langt mindre kirkeligt billede af Knud den hellige. Hvorvel han lever senere, så at den kirkelige idealisering efter almindelige forhold måtte synes at have vokset i omfang og styrke, har han dog vovet at ombytte billedet af den forfulgte uskyldighed med billedet af den lidenskabelige, frygtede tronkræver, og i steden for at gøre de danske høvdinge til hadere af retskaffenhed har han givet gode grunde for, at de ikke valgte Knud. Men det må ikke glemmes, at Ælnod i høj grad havde interesse af at forherlige sin helt; når han da alligevel har skildret os ham som den heftige karakter, da kan vi med sikkerhed sige, at han har talt sandt.

Det kan måske være berettiget endnu at dvæle et øjeblik ved det berönte kongevalg på Isöre efter Sven Estridsöns död. Spörögsmålet er, om Harald og Knud efter de daværende forfatningsforhold havde lige god adkomst til tronen. Den senere overlevering, som vi kender den fra Sakse, ligesom også Knytlingasagas skildring går utvetydig ud på, at Knud havde forret for

Harald, men skammelig blev trængt til side. Ælnod hævder i grunden aldeles det modsatte, og hans fremstilling er selvfølgelig rigtig, så meget mere, som den bliver alt andet end fordelagtig for Knud. De danske foretrækker efter hans sigende Harald af to grunde: a) han havde forrang i alder; b) han var den mest sympatiske personlighed. Det første af disse hensyn peger afgjort på en fast retsregel ved kongevalgene. Hvor der ikke var meget tvingende grunde imod det, valgte man den ældste af flere brødre. Vi ser det i den følgende tid blandt Svenssønnerne; og når den sidste af dem, Nils, fik kongedømmet i sin ældre broder Ubbes levetid, da var det kun, fordi Ubbe gav afkald på sin ret til kronen. Da Sællænderne i året 1131 rejste sig mod Nils, valgte de ganske vist Erik, den yngste af Knud Lavards brødre, til konge; men der var den særlige grund til at forbigå den ældste, Harald Kesje, at han havde gjort sig forhadet ved sin voldsfærd overfor sine egne landsmænd, og netop fordi forbigåelsen af Harald Kesje var en tilsidesættelse af den almindelige regel, vægrede Erik Emune sig i begyndelsen ved at modtage kronen. Men anvender vi disse iagttagelser på det omtalte Isøervalg, ser vi med andre ord, at Knud ligefrem gør et forsøg på at fortrænge Harald fra hans ret. Og selv om Ælnod ikke stempler Knuds færd således, som den måske fortjente det, antyder han dog, at Knud havde uret. Efter at have fortalt, hvorledes Harald *ved hele folkets valg* (totius gentis electione) blev indsat til konge med ønsket om langt og lykkeligt liv, siger han videre: „Skönt nu den heftige Knud tog sig dette nær, holdt han det for bedre *at gå af vejen for sin broders vrede* (fraternæ iræ cedere) end ligesom fordum de the-

banske ynglinge af lidenskabeligt magtbegær at begynde kamp.“ Medens den senere overlevering kun lod Knud være den forbitrede, ser vi her Harald, den milde og vege Harald Hén, som den, der er vred, og det skönt hans valg er sikret, da hele folket har sluttet sig om ham. Det er da klart, at efter Ælnods egen opfattelse har Knud ikke haft den adkomst til tronen som Harald; men han har altså gjort et forsøg på at trænge den ældre broder ud af hans gode ret. I de få ord har den engelske klerk givet et såre værdifuldt bidrag til bestemmelsen af Knuds virkelige karakter, og vi vil komme til at se, hvorledes hans hensynsløse optræden ved denne lejlighed kommer i samklang med adskillige karaktertræk, der kan skimtes gennem hans kongestyrelse.

Hvor fristende er det ikke som følge af denne Knuds optræden efter faderens død at tænke sig ham blandt dem af Svenssönerne, der rejste sig mod deres svage broder Harald og søgte hjælp hos Olav Kyrre i Norge? Dobbelt fristende, når vi mindes det gode forhold mellem Knud og Olav Kyrre i den følgende tid, da den norske konge bidrog til Knuds rustninger til Englandstoget. At Knud ikke er bleven i Danmark som Haralds jarl (Knytlinga), er vel en given sag. I udlandet har han færdedes, efter „Passio“s ord rigtignok ikke i Norge, men i Sverige. Da Ælnod imidlertid ellers ikke forvansker de historiske kendsgerninger, er det vel næppe berettiget, afgjort at forkaste hans fremstilling på dette punkt og hævde, at Knud må have fejdet mod sin broder; men som *mulighed* kan det ikke afvises. At Knud senere gav gods til Dalby kirke, hvor Harald havde fået sin grav, tilintetgør ikke muligheden; døden

havde jo den gang slettet deres fjendskab, og tanken om frændskabet måtte trænge i forgrunden.

Ælnods første karakteristik af Knud stemmer godt med det mere udførte billede, han senere giver os, i det han kalder ham „en fyrig ånd, med kongeligt ydre og livfulde öjne, våbendjærv“ o. s. v. Selv om disse træk er mere sympatetiske, bliver fyrigheden dog det væsentligste af dem og falder godt i tråd med det lidenskabelige sind. Der er kun gradsforskel mellem dem, og denne gradsforskel kommer netop frem i Ælnods udtryksmåde (*acer, acerrimus*). Uden skade kunde den engelske klerk have betonet Knud den helliges kamplyst noget stærkere. Der var anledning til det ved omtalen af det påtænkte Englandstog. Thi når Knuds rustninger blot begrundes ved Angelsaksernes bitre klager over Normannernes herredømme, da er det ganske vist den grund, der ligger Ælnod nærmest, men Knuds stærkeste bevæggrund er forbigået. Slige mægtige forberedelser indlader han sig selvfølgelig ikke på blot for at fri et fremmed folk fra undertrykkelse. Ælnod omtaler heller ikke Knuds tidligere våbenførd, hans to tog til England og hans sejrige kampe med Sember og Ester i „Østervejen“, hvor han ifølge Kalv Månesöns kvad skulde have overvundet ti konger. Dette faldt udenfor Ælnods ramme, interesserede ham vel også til dels mindre, da det ikke vedrørte Knuds kongegerning; men disse træk kan ikke undværes til et nogenlunde fuldstændigt billede af Knud. Kamplyst og ærgerrighed har drevet ham frem; og sammenligner vi ham med hans fader og hans brødre, vil vi finde ham langt mere krigersk end nogen af dem.

Også på andre områder har man sandet, at Knud

havde et fyrigt og lidenskabeligt sind. Knytlinga skildrer, hvorledes han byder sine mænd føre den smukke præstekone til hans alkove, men dog, greben af hendes alvorlige ord, lader hende være i fred (kap. 31). Denne fortælling går jo ligefrem ud på, at han har haft stærk attrå. Ganske vist tror jeg ikke, at sagaen her beretter en virkelig kendsgerning; men jeg antager, at denne sagafortælling ligesom flere andre er et godt udtryk for eftertidens uhildede opfattelse af Knuds karakter. Når Ælnod med bestemthed fremhæver, at Knud altid var Edel tro, er man ikke berettiget til at nægte det; men selv om deres ægteskab fuldtud var lykkeligt, kan Knud tidligere have givet lidenskaberne tøjlen og vist sig som sin faders søn. Ælnods tanker går vistnok i den retning, når han taler om hans *ungdoms* forvildelser. For at sone dem lod han sig piske af sine kapellaner: også i sin bodfærdighed er han lidenskabelig. Man bør ikke tænke sig, at Knud for rene ubetydeligheder ydmygede sig så stærkt; større forseelser må have tynget hans samvittighed. For øvrigt kan denne selvydmygelse let vække falske forestillinger om Knud som svag og afhængig af præstestanden. Men til forståelse af dette forhold kan man henvise til adskillige fyrster i Middelalderen, som vidste at forene lignende munkedyd med myndigt herredømme, ikke mindst på det kirkelige område. Holder vi os blot til 11. århundred, møder vi konger som Henrik II og Henrik III i Tyskland og Robert den fromme i Frankrig, hvis personligheder af den kirkelige overlevering mer eller mindre blev omdannede til munkehelgener, indtil den nyeste historiegranskning har ladet dem træde frem for os i helt anden skikkelse. Hvor meget end Knud har ladet sig hudflette i lön-

kammeret, udelukker det da ikke, at han har været stolt og fuld af selvfølelse i sin styrelse.

Vi kan også sige os selv, at Knuds lidenskabelighed har givet sig udslag i voldsomme handlinger; ellers vilde harmen mod ham ikke have været så mægtig. Sikker efterretning har vi om en enkelt sådan handling. Jeg sigter her til den bekendte fortælling om, at Knud lod sin broder Olav fængsle, da han kom som ledingshærens ordfører, og derpå bringe i lænker til Flandern. Da det er en betydningsfuld begivenhed, og da den særlig har vægt i nærværende sammenhæng, vil vi også på dette punkt søge at klare os, hvor vidt Ælnods opfattelse af Knud er rigtig.

Som det allerede tidligere er berørt (se s. 218 f.), begynder den kirkelige historieskrivning med grov ensidighed i sin dom om fængslingen. „Passio“ vil nemlig fortælle folk, at Knud handlede således mod sin broder for *hans* skyld, for at Olav ikke skulde blive berygtet i Danmark. En større forvanskning af kongens begrundelse end denne opdigtede hensynsfuldhed kan ikke let tænkes. Ælnod tager stærkt afstand fra „Passio“, men roser dog fængslingen som en *suuld* handling af Knud. Han har altså gjort et heldigt skridt bort fra den helgenagtige synsmåde i dens krasseste form, men noget er der dog blevet tilbage. Skönt eftertiden ellers på mange punkter gik videre end Ælnod i kirkelig idealisering af Knud den hellige, ser vi på dette punkt folkets sunde omdømme modvirke den kunstige fortolkning, som kirkens mænd havde givet. Sakse har den talende skildring af, hvorledes Knud forgæves byder sine Vederlagsmænd at gribe Olav; ingen vil lægge hånd på kongesønnen, så at Erik (Ejegod), der er sin broder Knuds

tro tilhænger, må træde til og binde ham. Skönt Sakse ikke bruger Vederlagsmændenes vægring som en dadel over Knuds påbud, bliver den det alligevel¹⁾, og det forekommer mig højst sandsynligt, at andre, der før ham har fortalt om Vederlagsmændenes holdning, uforbeholdent har brudt staven over kongens færd. Jeg vil også her minde om Knytlingasagas fortælling: den lader Knuds mænd ytre mishag med fængslingen, og den lader Thorgunnesönerne ved deres komme til Flandern erklære, at i den sag havde Knud ikke båret sig rigtig ad. Ganske vist ligger der i disse træk ikke andet, end at forfatteren på sagamænds vis lægger sin egen dom om begivenheden i de handlende personers mund; men denne dom falder sammen med den almindelige ikke-kirkelige opfattelse af Knuds handling.

Hvad var egentlig Olavs brøde, siden hans broder uden lov og dom lod ham lægge i lænker og føre langt bort fra fædrelandet? Her er det værd at lægge mærke til, at Ælnod ikke nævner os nogetsomhelst, som kan kaldes brøde! Hans fremstilling går ud på, at ledingshæren, som er samlet ved Vestervig, bliver utålmodig over Knuds tøven i Slesvig og kræver ret til enten at vælge en anden fører til toget eller at vende hjem. Man anmoder kongens broder Olav om at forebringe

¹⁾ Når Sakse siger, at Vederlagsmændene snarere vilde have dræbt Olav, end de vilde trække ham, da er det sikkert en rent vilkårlig opfattelse af den daværende situation. Det er højst rimeligt, at Knuds mænd ikke havde noget mod at følge ham i åben fejde, selv om det gjaldt kamp mod hans broder, men at de skulde have haft mere lyst til det ligefremme niddingsværk, at dræbe ham værgeløs, end til at fængsle ham, er aldeles utroligt. Stillingen har været den samme, som den gang Sven Eriksön i Ringsted forgæves bød sine mænd at gribe Valdemar (Saxo 704).

Knud disse ønsker, og med veltalenhed fremstiller han da for sin broder grundene til hærens klage. Dernæst er det, at Knud, samtidig med at han overfor hæren trækker sagen i langdrag (*negotio diutius protracto*, Doest-håndskriftet), lader dens afsending, sin egen broder Olav, gribe og føre til Flandern. Men ledingshæren sender bud på ny: tiden er nu så fremrykket, at høsten i Danmark ikke vil blive besörget, hvis man tager afsted til England. „Adelen og stormændene“ gör nu Knud forestillinger, og han giver hæren hjemlov. Efter Ælnods egen fremstilling har da Olav ikke gjort andet end efter ledingshærens bön at tolke dens ønsker. Og disse ønsker har tilmed været aldeles berettigede. Ledingsmændene måtte forsyne sig selv med proviant, og deres beholdning var sikkert ikke beregnet på, at man i længere tid skulde ligge örkesløs, men på at man snart kunde komme til fjendens land og der tage, hvad man havde brug for. At provianten snarlig kunde slippe op, var virkelig en betænkelig sag, og ligeledes så det mørkt ud med høstudsigterne; når hele det unge mandskab var på togt, var der ingen til at bjærge høsten, og man kunde da vente sig sult og nød. Det kan også fremhæves, at „adelen og stormændene“ stemmer i med hærens ombud; thi ved disse kan der kun være tænkt på kongens omgivelser, fremfor alt hans Vederlag, der jo ikke faldt fra ham i nødens time og altså heller ikke her har talt folkets sag for at modarbejde kongen. Alt dette taler meget afgjort for, at hærens krav har været billige, og derom vidner også den omstændighed, at Knud ser sig nødt til at imødekomme dem. Men des mindre kan kongens ubroderlige færd overfor Olav forsvares. De krav, på grund af hvilke han lod ham fængsle, har han

faktisk selv snart efter måttet godkende! Det er ganske vist rimeligt, at Knud har haft Olav mistænkt for at have sat trods i ledingshæren, skönt det på den anden side er meget påfaldende, at Ælnod ikke taler derom. Men i alt fald bliver hærens ønsker ligefuldt retfærdige, og fremfor alt bliver Knuds færd en voldshandling, så meget mere som han har manglet beviser for sin mistanke. — Karakteristisk er det også, at eftertiden i sin trang til at finde en fyldestgørende forklaring til Knuds handlemåde efterhånden gjorde Olav til en trodsig og rænkefuld modstander af sin broder. Medens „Passio“ og Ælnod blot havde fremstillet ham som hærens redskab, var hans politiske betydning vokset mægtig i overleveringen, da Sakse skrev sin krønike: Olav, der er jarl i Slesvig, søger at lægge sin broder kong Knud for had; derfor styrker han ham i planen om Englandstoget, som han véd ikke vil høre de danske, men samtidig enes han med stormændene om at modarbejde ham, og da Knud ligger med flåden i Limfjorden, tøver han i Slesvig under alskens påskud, indtil Knud pludselig overrasker ham i hans by og giver ham forræderens løn. I den grad er der her vendt op og ned på de virkelige forhold, at Knud og Olav har byttet opholdssted. Det var i virkeligheden Olav, der var ved ledingsflåden, og Knud, som tøvede ved landegrænsen af hensyn til et optrækkende uvejr fra Tyskland ¹⁾. Knytlingasaga, der for øvrigt lader Olav udføre hærens ærinde nødtvungen, gör hans fængsling til årsagen, hvorfor ledingshæren egen-

¹⁾ Jfr. A. D. Jørgensen, Nord. kirkes grundlæggelse, s. 785 f. — Det forekommer mig sandsynligt, at fortællingen om, at jarlen Eliv blev i Slesvig, da Nils ventede hans hjælp, kan have bidraget til denne omdannelse af de virkelige forhold.

mægtig opløste sig. I det hele fik Olavs betydning for rejsningen og for Knuds fald meget for stort omfang i *deres* tanker, der stod begivenhederne fjernt. Højdepunktet af sagndannelse finder vi allerede hos Orderik Vital: Flåden ligger rede til at sejle over til England; inden farten begynder, går Knud ind i en kirke og knæler i bön; det ser hans broder og tænker da, hvor megen möje og fare han kan fri de danske for ved at rydde Knud af vejen; derfor træder han til og hugger hovedet af ham¹⁾.

Ser vi nu tilbage på Ælnods forhold til fortællingen om Olavs fængsling, da er altså hans dom mindre vrang end den ældre Odenseklerks, men ingenlunde selv helt retfærdig, i det han giver Knuds adfærd en ros, som den ikke fortjener. I selve skildringen af begivenheden og dens forudsætninger repræsenterer han imidlertid en opfattelse, som ligger forud for sagndannelsen om Olavs brøde. Det er derfor Ælnods egen uforvanskede fremstilling af sagens udvikling, der sætter os i stand til at underkende hans dom over den. Netop fordi han selv er oprigtig nok til ikke at gøre Olav til forræder, kan vi påvise, at hans lovprisning af fængslingen ikke er retfærdig. De kirkelige hensyn har altså ikke kunnet ændre hans fremstilling af selve begivenheden, men kun hans vurdering af den.

Vi har dvælet ved en enkelt handling af Knud, vel skikket til at karakterisere hans heftige og stolte personlighed. Endnu står tilbage at undersøge Ælnods skildring af Knud den helliges kongegerning i almindelighed og prøve den ved hjælp af de få midler, som

¹⁾ Orderik Vital VII, 11 (ed. le Prevost III 201 ff.).

står til vor rådighed. Thi gælder det altid, at en konges karakter lægger sig for dagen i hans regeringshandling, så gælder det særlig under uudviklede og ufæstnede forfatningsvilkår, fremfor alt, når kongen er ualmindelig stærkt fremtrædende og søger at bryde vej for et helt nyt system.

Ælnods beretning om Knud den helliges ærefrygt for præstestanden og hans gavmildhed overfor kirkerne er der ingen grund til at opholde sig længe ved. Vi véd, at Knud særlig har beriget Roskilde, Dalby, Odense og Viborg hovedkirker, fremfor alt dog Lunds domkirke¹⁾. Alene den sidste gave, som efter vore hjemlige forhold er temmelig enestående, stadfæster tilstrækkelig efterretningen om Knuds kirkelige iver. Denne begejstring for kirken som åndelig kulturmagt er et af de ædleste træk hos kongen; han giver rundhåndet af sit eget for at fremme dens tarv. Det kan måske nok undre os, at Ælnod her aldeles ikke indlader sig på enkeltheder, således som „Passio“ gör det. Naturligt havde det særlig været, om han havde fremhævet Knuds gave til Lundekirken. Imidlertid må han rimeligvis have ment, at han forherligede Knud bedst ved at holde sagen i dens almindelighed.

Men ifølge Ælnods fremstilling greb Knud den hellige også til andre midler for at hæve kirken: „Han søgte at højne ærefrygten for gudsdyrkelsen, han udvidede præstestandens rettigheder, og ved en kongelig kundgørelse, hvori der også indeholdtes straffebestemmelser, fastsatte han overholdelsen af höjtidsdagene og de retmæssige faste-

¹⁾ Jfr. A. D. Jørgensen, Nord. kirkes grundlægg., s. 780 ff. og min: Konge og præstestand I 215 f.

tider, således som man ellers overholder dem allevegne i verden.“ Vi har altså her en bestemt efterretning om, at Knud har gennemført en kongelig kirkelovgivning; at opfatte ordene anderledes, vilde være at gå udenom teksten¹⁾. Med forkærlighed synes Ælnod at fremhæve Knud den helliges lov om helg og faste, ligesom han andensteds dvæler ved kongens egen strenge overholdelse af kirkens bud i så henseende. Derimod lyder ordene om, at Knud fremmede præstestandens rettigheder, så underlig vage og ubestemte. Sakse giver os derimod mere udformet, men just ikke helt klar besked om, hvori disse reformer bestod: Knud gav bisper og præster høj rang (hvilket stadfæstes ved ordningen af vidnerne i gavebrevet til Lundekirken), han gav præstestanden domsmagt i visse sager og friede den i flere måder fra at være folkets domstol underlagt. Har Ælnod mon ikke vidst noget om disse enkeltheder? Jo, det kan ikke tænkes andet. Men husker man, at han var fremmed klerk, vil man også forstå, at han undlader at nævne dem. I fremmedes øjne måtte de nemlig mere blive en målestok for, hvor langt Danmark endnu var tilbage i udvikling, sammenlignet med de store kulturlande, end en målestok for kongens iver for at hæve kirken: den, der var ukendt med de nordiske forhold, måtte uvilkårlig udbyde, når han hørte om Knuds kirkelige bestræbelser:

¹⁾ Jfr. L. Holberg, Dansk og fremmed ret, s. 192 f. Min: Konge og præstestand I 219. Jeg beklager, at jeg tidligere (anf. sted, note 2) *ud fra en urigtig opfattelse af Ælnods tekst* har kaldt dr. Holbergs henførelse af den kongelige straffelov til overtrædelse af fasten „en vilkårlig begrænsning“. Imidlertid bliver mine ord om Holbergs opfattelse alligevel berettigede, for så vidt som han i sin gengivelse af Ælnods udsagn ikke har fået „højtidsdagene“ med, der nævnes ved siden af fastedagene.

„Ikke andet end det!“ Ja, når man så, at Knud endnu ikke helt fik frigjort præstestanden fra tingenes domsmagt, måtte man vel endog finde udbyttet af kongens virksomhed ret tarveligt. Derfor var sagen i en udlendings øjne bedst tjent med at holdes så almindelig som muligt. Af samme grund, tror jeg, har Ælnod undladt at omtale Knuds virken for at indføre tiende, hvilket dog allerede „Passio“ havde fremhævet. Da tienden ikke blev almindelig gennemført, måtte Knuds bestræbelser i denne sag for udlandets klerke tage sig ud af mindre, end de i virkeligheden var. I sådanne omstændigheder, tror jeg, må man søge grunden til, at Ælnods skildring af Knud på dette væsentlige punkt til dels mangler fylde og individualitet. Hvor Ælnod derimod vilde skildre Knuds rent humane bestræbelser, var han mindre bunden af slige hensyn. Derfor giver han os på dette punkt oplysning om de enkelte love (at frigivne trælle virkelig skulde være frie, og at fremmede skulde behandles som kristne brødre og ikke stå retsløse) og skildrer os derved igen et af de smukkeste træk i Knuds kongegerning.

Rent umiddelbart viser Ælnods fremstilling af Knuds lovgivervirksomhed kun ideel stræben hos kongen, og således har det utvivlsomt været Ælnods mening. At Knud ved at arbejde for kirken tillige faktisk arbejdede for sig selv, var Odensemunken ikke statsmand nok til at øjne, ligeså lidt som han har kunnet se, at måden, hvorpå Knud gennemførte sine tanker, måtte vække anstød. Men skönt det har ligget ham fjernt at anstille sådanne betragtninger, røber dog hans egen fortælling, uden hans vidende og mod hans vilje, begge disse forhold, både at Knud den hellige i sin lovgivning søgte at

udvide kongemagten, og at han viste folket hensynsløshed.

Ælnod fremhæver lejlighedsvis, at Knuds humane love til værn for de frigivne trælle og for de fremmede var „de danske til misnöje og had“, og andensteds¹⁾ siger han mere i almindelighed, at da Knud satte sig for at underkue de mange nedarvede skikke, som trængte til at ændres i overensstemmelse med Guds lov, klagede de danske i deres forsamlinger over, „at han slog ind på tåbelige veje og syntes at lægge vind på *nye og uhørte påfund*“, og straks efter siges det, at de „holdt ham for så at sige at være en forstyrrer af deres gamle fred og ro og en ransmand af deres tidligere frihed“. Ælnod siger ikke, at folket havde uret i den påstand, at lovene var nye og uhørte påfund; han hævder blot, at man burde have böjet sig for Knuds ædle stræben i steden for trodsig at foretrække egne vedtægter for de guddommelige love. På en vis måde har Ælnod ret i sin dom, da Knuds love vel i det hele og store tilsigtede noget godt. Men han er blind for, at selv gode reformer ikke må fremtvinges hovedkulds, og at folket må have fattet deres nytte, för det kan betragte dem som noget andet og noget mere end vilkårlig indgriben i dets nedarvede ret og vedtægt. Netop fordi Ælnod mangler sans for denne side af sagen, har han ikke tænkt på at dølge Knud den helliges fejl i hans lovgivervirksomhed. Af hans ord fremgår det klart, at Knud har kundgjort sine love *på trods af* folkets vilje og ønske. Var lovene altså efter deres indhold til dels vidnesbyrd om ideel stræben, var de i måden for deres fremkomst udslag af hensyns-

¹⁾ S. r. D. III 341 f. 371.

løs stolthed. Sikrere kunde vi bedømme kongens færd, om vi vidste, hvor megen magt den daværende statsforfatning hjemlede ham i så henseende; men vi mangler oplysning om forholdet mellem den tids kongelige rigslovgivning og folkelige provinslovgivning. Dog er det værd at lægge mærke til, at Harald Héns bekendte lovgivning kun rent formelt hidrørte fra kongen, medens den i virkeligheden var stadfæstelse af, hvad folket selv allerede havde vedtaget, og Erik Ejegods lovgivning må også have været efter de flestes ønske; thi vel siger Roskildekrøniken, at han fandt på mange uretfærdige love, men af alle de andre kilder og af hans tilnavn fremgår det, at han var i høj grad yndet af folket, så at hans love ikke kan have været flertallet imod. Disse kongelige lovgivninger synes da at være fremgæede af overenskomst mellem konge og folk. Under Knud derimod finder vi en omfattende rigslovgivning, som er hele folket imod. Det tyder da på, at Knud egenmægtig har udvidet omfanget af den kongelige lovgivning — således er de senere kirkelove fremkomne ved overenskomst mellem bisp og folk, hvorimod Knud på flere punkter egenmægtig har ordnet kirkens stilling til folket —, og det vil jo sige, at han under sig har inddraget områder, som tidligere tilhørte folkets lovgivning. Når han så tilmed i udøvelsen af denne tiltagne magt slet ikke har søgt at komme overens med folket, hvad der jo var det naturlige, så kan man forstå, at hadet til Knud i løbet af få år har kunnet blive så voldsomt. Medens kongen stirrede sig blind på sit stolte mål, blev han for menigmand en tyrann, der trængte folket ud af dets gamle ret. Trods sin sunde dømmekraft har Ælnod ikke kunnet se denne side af sagen; han fælder den dom, som en udenforstå-

ende klerk måtte fælde, men gör det så troskyldig, så uvidende om sin helts fejl, at han derved afslører dem.

På samme måde antyder Ælnod os Knud den helliges overgreb i den egenlige styrelse. Som årsag til folkets rejsning fremhæver han nemlig de kongelige ombudsmænds hårdhed og uretfærdighed: „Mere end billigt var de ivrige for at yppe retssager i hobetal, de brugte altfor svære lodder på deres vægt, satte alle tings værd lavt, ja, for at udtrykke mig i gængs folkemål (vulgariter): en „unze“ lod de knap nok gælde en „solidus“; de böjede retten, fortæller man, og søgte med vold og magt at kue både ædelbårne og menigmand.“ Det taler til Ælnods ære, at han ikke anslår den sædvanlige helgentone, i kraft af hvilken martyrerne plejer at omkomme uden egen skyld. Her er det sagt med rene og klare ord, at ombudsmændene på det groveste forurettede folket. For det første var de opfindsomme lovtrækkere, når det gjaldt at påføre folk retssager. Dernæst krævede de flere penninge i afgifter og bøder, end der tilkom dem, og brugte falsk vægt; og hvor de måtte tage gods i steden for penge, vurderede de det falsk. Ælnod selv viser os, hvor frækt overgrebet var: en „unze“ regnede de knap for en „solidus“, hedder det. Ved det sidste ord forstås der ørtug, af hvilke der gik 24 på en mark sølv. En „unze“ var efter almindelig evropæisk beregning $\frac{1}{12}$ mark, altså 2 ørtug. Efter denne beregning har kongens mænd vurderet tingene til under halvdelen af deres værd. Ved „unze“ må Ælnod imidlertid have tænkt på øre (ora), da disse ord i England brugtes enslydig¹⁾. Men taler han om øre, er det selvfølgelig den

¹⁾ H. Ellis, Introduction to Domesday Book I 166.

danske øre, der bestod af 3 ørtug. Således bliver forurettelsen endnu grovere, idet kongens mænd har vurderet tingene til knap en tredjedel af deres virkelige værd! Det bør vel ikke opfattes således, at ombudsmændene altid planmæssig og nøjagtig overholdt netop dette som princip; men det er udtryk for, hvorledes den folkelige overlevering udmalte deres overgreb, og disse har i alt fald været temmelig følelige. Endelig var selve deres domme uretfærdige; de tænkte ikke på, hvad retten krævede, men brugte domfældelser som middel til at kue og ydmyge både høje og lave. Spørgsmålet bliver nu, hvor megen del Knud har i sine ombudsmænds færd. Den falske vurdering vil man helst lade stå for fogedernes egen regning; men når hele det hårde retssystem er ejendommeligt for kongens ombudsmænd i almindelighed — Ælnod antyder ikke i mindste måde, at det blot var nogle af dem, som pinte og forurettede folket —, så må kongen selv stå bagved. En sådan planmæssig fremgangsmåde vilde ikke kunne blive gennemført uden hans vilje; thi en myndig drot som Knud har selvfølgelig ikke tålt den mest hensynsløse egenrådighed hos sine ombudsmænd. Retsvæsenet har da været Knud et tjenligt magtmiddel. Særlig er han gået skrappt frem, da han ved ledingsflådens opløsning havde set sig skuffet i sin stolteste drøm. Det kan gerne være, at kongen ofte har været stillet overfor selvrådighed og trods fra storbøndernes side; Harald Héns svage styrelse synes at have været en velkommen anledning for folkets uheldige instinkter til at bryde frem. Men for at få bugt med al modstand har kongen på sin side gjort sig skyldig i overgreb, hvis følger måtte blive endnu farligere. Med hvad ret øvede han den hårde domsmagt? Efter

hvad vi ellers véd, tilkom det folket selv at dømme på tinge. Når så tilmed dommene har været uretfærdige, hjalp det kun lidet, at målet, Knud higede frem imod, i sig selv vistnok var godt. En antydning af den strenge straffemyndighed, Knud den hellige har øvet, finder vi også i hans gavebrev til Lundekirken; thi det må være mere end en tilfældighed, at adskilligt af det gods, kongen bortgiver, har han selv fået i „fredkøb“. Og Ælnods beretning om, at Knuds ombudsmænd krævede afgifter ud over, hvad de havde ret til, stadfæstes på en vis måde af Roskildekrøniken, som lader Knud blive dræbt, fordi han vilde gennemføre „Nævgæld“, en ny og uhørt skat af hver „næse“. På dette område har Knud i det hele håndhævet en endnu mere hensynsløs kongevælde end ved lovgivningen, og det er Ælnod — mere end nogen anden —, der giver os indblik i dette forhold.

Senere tider satte Jydernes rejsning mod Knud den hellige i forbindelse med den strenge indkræven af bøder for ledingsbruddet. Men når Ælnod fremstiller sagen således, at ledingen aldeles ikke var brudt, hvorimod kongen selv havde givet hjemlov, så har han sikkert ret. Ved den senere overlevering bliver Knud jo nemlig i langt højere grad den uskyldige martyr: først har ledingsmændene ved at rømme bort grovelig forurettet deres konge, og da han dernæst lovmæssig indkræver bøder, rejser de sig ovenikøbet! Det er ejendommeligt således atter her at se de yngre ikke-kirkelige skrifter give en langt mere helgenagtig fremstilling end Ælnods kirkelige skrift. Men dette viser os klart, at senere slægter efterhånden ubevidst gav efter for lysten til at kæde hovedbegivenhederne nøje sammen, og netop derfor er Ælnods skildring, som ikke går ud på denne

sammenkobling, et langt pålideligere billede af udviklingsgangen.

Straks efter bryder Ælnods ganske naturlige hang til at forherlige Knud dog atter frem: skönt han selv hævder, at folket var hårdt forurettet, bliver dets rejsning alligevel kun afsind og ugudelig forbrydelse. Det er mærkeligt at se, hvorledes han fremhæver årsagen til rejsningen, uden dog at kunne forstå det naturlige i, at årsagen fik sin virkning. Men det følger af sig selv: skulde han prise Knud som helgen, måtte rejsningen mod ham i alle måder blive Djævelens værk. Og ganske naturlig trænger oprørets blodige afslutning alle andre indtryk til side. Ælnod har på dette punkt ikke været herre over sin egen fremstilling. Det billede, han maler os af Knud, er en mosaik af kirkelige og folkelige træk; farverne stemmer ikke altid. Men falder hans skildring af begivenhederne således noget fra hinanden, så tjener det dog til hans ros som historisk vidne, at han tro har gengivet os, hvad han hørte fortælle, selv om det var mindre smigrende for Knud. Han har uforbeholdent udtalt sin dom, men han har ikke som så mangen middelalderlig forfatter komponeret sin helt.

I fortællingen om Knuds flugt og drabet i Odense kirke har Ælnod mindre lejlighed til at skildre kongens personlighed. Vedrørende det sidste punkt har dog, som ovenfor påpeget, den kirkelige forherligelse ganske naturlig gjort sig noget gældende; Odensemunkene var her Ælnods hjemmelmænd. For øvrigt må det være nok på dette sted at henvise til, hvad der allerede er sagt om Knud den helliges optræden i Albanskirken.

Endnu blot et tilbageblik på Ælnods skildring af Knud den helliges personlighed. Har han end ikke

efterladt os en helt klar og sluttet karakteristik, giver han os dog gode midler i hænde til at bestemme den mærkelige konges væsenstræk. Vi får indblik i Knuds kække og fyrige, men også lidenskabelige og hårde karakter. Vi ser ham hige mod det høje mål, at hæve kongedømmet og kirken, og vi ser ham udfolde humane ideers banner; men vi kommer tillige i det mindste til at skimte, at måden, hvorpå han udfører sine tanker, er voldsom, og at han lidet eller intet bryder sig om nedarvet skik og ret, lige så lidt som han skyer voldshandlinger, når han ad den vej kan nå sit mål. Dette har Ælnod været ædruelig fortæller nok til at antyde os. At han helt skulde have udviklet det, vilde være for meget forlangt af en forfatter, hvis opgave var at forherlige *helgenen* Knud. Vi vil ikke gå i rette med ham for hans mangler, som er meget undskyldelige, men rose ham for det, han har ydet. Sjælden har nogen klerk malet et helgenbillede med større troskab mod virkeligheden, end Ælnod har gjort det.
